

Tu'mel tza'n tb'inchanjtz jun aq'untl.

Noqx tu'n tpajo ch'i'n aq'untl nb'anti wu'ne, matxi' chin aq'unxiye kyuk'il xjal matxi' che' kub'xi' yaji'n. Ez matxi' tz'okxi' wojtzqi'ne junjuntl aq'untl tib'aj tza'n tklonjtz kyoklen xjal jaxja tnamil twitz tx'otx'. Tuj ab'q'i te 1980 nonine tuk'il Rugmark tej tel tiql jun aq'untl tib'aj tza'ntte mix che' oka ipeta k'wal aq'unal tuj jun b'inchab'il txo'wj. Ajo k'loj xjal Bachpan Bachao Andolan (BBA) ja tinqinkiye, junjo k'loj xjal b'u'yin kyib' kyuk'il txqantl, atz naq'unana tib'aj tu'n tkub' naj ajo kychq'onjtz k'wal tu'n kyaq'unan. Ajo ja'lin matxi' tz'oninxi kyi'j 65,000 k'wal chq'o'nqektaq tu'n kyaq'unan, matxi' che' ezt ti'n tjaq yajb'il extzan ma txi' kychitpu'n jun txokb'il tib'aj tu'n kyjaw kyiq'in xjal kyib' tu'ntzan kykub' b'ajqe k'wal ipanqe'k b'incha aq'untl kyuw.

Tuj txqan tnam te twitzile tx'otx' matxi' che' oninxi' ti'j lu', tza'nqejo Consumidores de Carpetas, La ropa Limpia ex La Pelota Sucia tu'ntzan tkub' b'aji yajb'il lu' tok kyi'j k'wal noqx tu'n tpajo nxi' kyt'x'olb'an kyeqejo loq'il qa ajo lu' b'incha tu'n kyaq'un k'wal. Extzan matxi' che' oninxi' tu'n tjaw kyiq'in kyib' xjal b'ajsal tu'n tpaj mixti'x nok kyoklen xjal tujchaq junjun aq'untl ex tu'n tpaj matxi' kub' yajlinjo a'lixjo ch'isaj-b'inchaj twitz tx'otx', atzun tuj tnam te África matxi' txi'xi kyb'incha kyaq'un tu'mix txa'ya kylajo'na xjal yajb'il lu'.

Junjo tu'mel noqx tu'n tpaj matxi' tz'el b'a'n aq'untl lu', qajlo aju qa aqexjo xjal nche'x b'inchante. Qajlo ilxix ti'j tu'n txi' qka'yin qa ajo kawb'il extzanjo kyaq'un ajkawil ja xi' txi' nimix naqtzan ajo kyoklen xjal mixti'xtl' te nok tuj tajb'en extzan ja xi' kykub'xix yajli'ntil. Junlo tu'mel ilxix ti'j tu'n tok qka'yin qajlo ajo qa mlay tz'ajb'en te kawb'il klolte kyoklen xjal, qajlo ilti'j tu'n tjaw kyiq'in kye xjal kyib' qa ma txi' kyka'yin qa lajon tyajlinjtzjo kyoklen.

Tujtzan juntal k'loj u'j lu' ok k'okil tka'yina moqa ok kyjawil tu'jina junjun kyaq'un k'loj xjal nche' onin tu'n tkub' b'ajijo yajb'il ti'j kyoklen xjal. Ok tojtzqiya kyaq'un extzan chaq tu'n nxa'ya kyb'incha'na. Qajlo a wajb'iljoye tu'n txi' nq'o'ne jun t'nab'la tib'aj qa ilxix ti'j tu'n qaq'unan ti'j tklonjtz kyoklen xjal.

Kailash Satyarthi
Wi'xin tejo,
Marcha Global contra la Mano de Obra Infantil
Coalición Sur-Asiática sobre la Esclavitud Infantil (SACCS)
Campaña Global para la Educación (GCE)
Nueva Delhi, India

A'lixchaq junjun tu'mel tb'inchanjtz aq'untl nb'an ntz'ib'ine tuj u'j lu', aqejo matxi' che' ajb'enxi tu'n tb'ajset yajb'il moqa tu'n tjet tu'mel tklonjtz kyoklen xjal. Tu'npetzantz aqejo nche' kub' ntz'ib'ine aqetzan nim aq'untljo kyajb'il extzan nim qk'u'j tajb'il tu'n tok ti'j, qu'mtzan tb'anilqe. Aqetzanjo tu'mel lu' najb'en kyeqejo xjal nche' aq'unan tu'n tkub' ba'ji yajb'il kyu'nqejo ajkawil ja nintz q'an kyuwqe. A'lixchanjo aq'untl lu' kyuw nela qu'n nimjo mya b'a'n at tujchaq junjun tja kawb'il extzan at junjun maj ja a'lixjo lu' in nb'ujin tuk'iljo kyxim xjal.

Nimqejo ajyajil q'o'ntzjo kyipumal tu'n ajkawil qu'mtzan ch'uxh tu'n txi' b'inchetjo aq'untl kyuk'il. At qe junjun k'loj xu'j nche' aq'una te suyb'itz matxi' b'aj kyb'u'yin kyib' tu'ntzan kyonin ti'j kyklonjtzqe k'wal nche' ok ipa'n twitz aq'untl. Ex atqe k'loj k'wal matxi' b'aj kyb'u'yin kyib' tu'n kyklonte kyoklen exqetzan xjal mixti'x kytz'otz' te kyawb'il matxi' che' okten awal tujchaq tx'otx' mixiti' tawal tok. At junjuntl ajkawil techaq un'ch tnam matxi' che' aq'wi aq'unal tu'ntzan mix che' oka ipa'na twitz junju kawb'il nach kye.

Ok kykanetil tu'na tzalu', junjunjo yek'b'il tib'aj chaq junjun mati'j tajil k'a'yb'il, ja nim kyoklen, nche' onin tib'aj tu'n tkub' b'ajil yajb'il tok ti'j kyoklen xjal, extzan ja nche' aq'una tu'n kyb'inte txqantl xjal.

Tujchaq tu'mel aq'untl tz'ib'an tzalu' at junjun yek'b'il ja matxi' txi' kyaq'unanaqejo xjal jun kawb'il tok yajb'il kye, extzan matxi' tz'ajb'en kye te klob'il kye. Atqetzan junjun k'loj xjal matxi' che' ok ten ka'yilte tza'nxix kyaq'un xjal ajkawil extzan nche' ok ten q'umalte kye tu'n kyaq'unan b'a'nxix. Najb'entzan kye a'lixchaq tza'n kychwinqlal junjun k'loj xjal extzan t-xe'chlal kyxim, tu'ntzan tajb'en kye te klob'ilte kyoklen.

Tu'mel aq'untl tu'n tok jun ipumalilj

Turquía

Ajo tu'mel aq'untl lu' najb'en kye xjal tu'n tkub' kyb' incha'njunjo ipab'il twitz ajkawil qa tok yajlilte kyoklen maqa mya' tajb'il tu'n txi' tniminjo kyoklen xjal. Kab'etzan tu'mel taq'un lu': najb'en tu'n tkub' chik'b'et yajb'il oklenj kywitz xjal te jun tnam moqa kywitz xjal te junxi'chaqtl tnam extzan najb'en tu'n kyojtzqintejo xjal aqejo nkub' yajli'n kyoklen extzan tu'n kyojtzqitnejo xjal aqejo nche' aq'unan tu'n ttx'ixpetjo moqa tu'n tkub' naj yajb'il extzanqejo xjal nche' kub' b'inchante yajb'il. Extzanjo tu'mel aq'untl lu' najb'en tu'n txi b'inet junjuntljo aq'untl.

Qajlo ajo tu'mel aq'untl lu' kyuwinin ch'in tb'inchanjtz. Tuj jun tnam a tb'ijo Turquía, xi b'inet nku'jo naqx tu'n jun yupb'il lus, moqa tej tjapun b'an nim txqan yupb'il lus. Atzun tuj juntl tnam a tb'ijo Estonia el qe taq'unanjtz tu'n junjo b'uytib'il ok. Jaku' che' ajb'en junjuntl tu'mel aq'untl te o'nb'il te tza'nqejo pwaq q'o'nqetz tu'n ajkawil, moqa exqejo kawb'il na'mx tkub' aq'unet.

Noqx tu'n yupb'il lus: ajo lu' jun tu'mel ja e' jawa kyi'na kyib' xjal b'ajsal te jo il noqx tu'n junjo tu'mel tu'n tkub' yupi'n kylus kyja aj tok qwitz, mixti'xte njaw kytxaqo'n. ajo jun tu'mel lu' a tb'ijo ok turquía “qlolj tu'n tkanet xhtilin”.

Tuj tnam te Turquía, noqx tu'njo nim xjal e' ok kyq'o'n kyib' onin tej tkub' kyyupi'n kylus kyja, ajb'en tu'n tok kynab'l txqantl xjal extzan tu'n tok kyq'o'n kyib' onil.

Tuj “qlolj tu'n tkanet xhtilin” 30 millonesjo xjal e' b'aj kub' ten q'ol jun ipumalj tuj tb'e ajkawil, b'aj kub'ile kyupi'n kylus kyaj noqx tu'n tpaj tu'n tqaninjtz kyeqejo ajkawil tu'mix che' ok tena elq'alte tpwaq tnam. Aqejo oklenjtz ma'taq b'ant b'a'mpun ab'q'i nche' alq'an tpwa tnam, aqetzan tnam naqxtaq yo'n kyu'n nku'taj ja mixti'x ch'in kyoklen tu'n kyb'ajsan kyi'j ajkawil. Nimqetaq xjal nche' xo'b'taq tu'n kyxi' q'umalte kyeqejo nejenelj ja' tu'mix che' alq'ana, qu'mtzan kub' ximit jun tu'mel tza'ntten aj ttx'ixpet kyxim xjal lu', tejtzan tkub' b'inet jun tu'mel lu' xi' q'et kye xjal tza'ntten tel kyxob'il, xi' q'et tu'mel kye ja mya kyuw tb'inchanjtz extzan ja mlay che' b'aj kub'a b'iyona, qu'n naq o'kxjo tu'n tkub' kyyupi'n kylus kyja, tu'nwittzulo kyb'intejo oklen ja qa ma'taq b'aj kypasens xjal tu'njo kyb'ineb'en.

Ajo tej tel qejo jun tu'mel b'ajsab'il lu' ajo tej kyb'inte xjal qa aqexjo ajkawil jun ta' kytzi kyuk'il jo eleq' e b'iyol xjal. Tuj xjaw ja jataqja kysel b'inetajo tu'mel b'ajsab'il lu' ex q'umet tpakb'alil kye xjal tuj xob'l yol tiqu'n matxi'taq b'aja kypasens. B'aj kychmo'n kyib' a'lixjo k'loj xjal extzan xi' kyq'uman kye tu'n tb'aj kysipi'n u'j kyqejo kyuk'il ja nxa'ya tx'olb'eta tu'mel tza'n kyxe'la kyb' incha'najo b'ajsab'il, xi'tzan qanit kyejo xjal lu' tu'n tb'ajx kysipi'n u'j teyile kyxb'oj extzan ja nxa'ya q'umeta kye qa ilti'j tu'n tkub' kyyupi'njo kylus ax orjo junjun aq'b'il. Extzan kyanet kyonb'il txqan ajtz'ib' kyu'n, exqejo xjal pakb'al yol tuj xob'l yol ex tuj telebisyon.

Tej tel qe tnejilix aq'b'il noq jun tal minut kub' kyyupi'n xjal kylus, tuj juntl aq'b'il b'a'mpun maj kub' yupi'n ex jaw kytxaq'ontil. Atzanj tuj tkab' sman tej telni qe, aqejo xjal e' etz tuj b'e wok'chal sarten. Atzan tej txi' kyq'u'ma'njo nejinilj tu'n tqejo b'ajsab'il, ma'taq tzik' kab'e xjalw tej telni qe.

Ajo ja'lin qajlo nimqejo oklenj te'qex tuj kyaq'un noqtzan ajo nimjo tx'ixpub'il matxi' tz'ok kyq'o'n tujchaq kawb'il ex tujchaq kyaq'un nb'anti junjun q'ij, moqa ajo nxi' kyq'uma'n aj tok jyob'il, extzan nimqejo oklenj matxi' che'x tuj kars, aqejo pilisiy, exqejo soltad moqa eleq'. Aqextzanjo xjal matxi' che' el q'inkyajo oklenj ja matxi' tz'ok kyka'yin qa eleq' qe.

Atzunjo tu'mel b'inchab'il xi' qanit kye xjal tu'n txi' kyb'inha'n mya' kyuwjo tb'inchanjtz, mixti' ajb'en pwaq kye xjal qu'ntzan nimqejo xjal e' ok kyq'o'n kyib' onil. Qu'mtzan qaj mya kyuw tu'n txi' b'inchetjo lu' tujchaq junjun tnam jaxja. Niqejo junjun tu'mel matxi' che'xxi b'inchet ikyjo lu' tujchaq junjun tnam. Nku'jo tuj tnam te Zambia aqejo xjal xi kyq'antzan tbosinil kykar junjun byernes tu'mix txa'ya ttx'ixpu'nanajo kawil ajo ttxu kawb'il naqxwitlo tu'mix tz'ela te nejinilj. Tuj tnam te Chile aqejo xjal e' okten q'umalte qa' matxi taq b'aj kypasens i'j Pinochet noqx tu'njo e' ok ten wok'chal sarten ttzi kyja extzan e' etz protestaril tuj b'e. Atzan matxi' txi' tjyo'n tu'mel jo lu' a tu'n tok kyq'o'n kwent nejilj qa matxi' b'aj kypasens xjal ti'jo nxi' kyb'inha'n extzan qa matxi' b'aji kyxob'il.

Atzan tu'mel lu' qa ma txi' b'inchet, nxi' tyek'injo ajo maya kyajb'il oklenj tu'n tjaw tzaqpaj extzan tu'n kyil xjal. Extzan matxi' tz'ajb'en xi kyejo xjal tu'n tb'aj kyb'u'yin kyib' qu'n qajlo mixti' nkub' tuj kywitz ajo nxi' tb'inha'n nejinilj noqtzan ajo nche' xob', atzun qa mojb'an kyib' nimjo kypumal tu'n ttx'ixpet junjo ti'xti'.

Ajo tu'mel lu' qajlo maya'xix kyuw taq'unanjtz naqtzan ajo qaj ilti'j tu'n tkane tuj qwitz qa naqa ma tz'ok tuj kywi' xjal, naqa ma che' aq'wi xjal aq'unalte, ilxix ti'j tu'n txi' lajet qu'n anaq ma che' kub' nak'e xjal, kyuw tu'n tjaw kyiqqlan jun majtl kyib'. Qu'mtzan ilti'j tu'n txi' kyka'yi'n nejinil jun tu'mel tu'n txi' lajetjo aq'untl tib'aj.

Jun tx'ixpuj tib'il tu'n b'itz: Nok tokjlenjo kyxe'chil jal tu'ntzan tajb'en kye te b'asjasab'il yajb'il.

Ajo "Revolución cantante", Estonia

Tuj tnam te Estonia tujchaq ab'q'i te 1980, txqanqe xjal e' okten txkol kyejo xjal mya kyajb'il ti'j oklenj Soviético, tu'n kyetz b'itzil tuj b'e, a'lixjo b'itz nb'aj kyb'itzi'n kyja, moqa kyk'il kyxb'oj.

Tuj xjaw te juni te ab'q'i 1988, 300,000 qe xjal te Estonia e' b'aj kyb'u'yin kyib' tuj matij tnam te Tallin tu'ntzan txi' kyb'itzi'jo b'itz kyejlen q'o'n tu'n kychman extzan ja mya'taq tzaqpi'n tu'n oklenj tu'n txi' b'itzit. Txqanjo tu'mel aq'untl okyjo lu' xi' b'inchet jnab'i atz tujchaq tnam te Latvia ex Lituania. Atzunjo lu' a tb'ijo ok kyq'o'n xjal a tx'ixpuj tib'il tu'n b'itz ajb'en tu'n ttzajtq'o'njo Unión Soviética tzaqpi'b'il kyeqejo tnam a kyb'ijo tnam te báltico tuj xjaw te agosto te ab'q'i 1991.

Ajo kawil te Unión Soviética ataq tajb'iljo tu'n kyel tpa'njo xjal ti'j kyokslab'il ex ti'j tza'n che' ximi'n tkyejlen q'o'n tu'n kychman. Junjunchaq tu'mel kyxim xjal ja xi'x kyb'inha'n, atzunjo kawil ok tq'o'n qa mya tb'anil, extzan kub' tq'on kykastiy xjal iq'inxjo tu'mel kychwinqlal kyu'n.

Aqetzan txqantl xjal q'inxjo t-xe'chlal kychwinqlal kyu'n noqtzan ajo tuj jun ewjtib'il. Oktq'o'n kawil te Unión Sovieta juntl tb'i tnam ajo "República estonia soviética socialista" extzan e' ok tchq'o'njo xjal tziyltejo ojlab'il q'o'ntz tu'n Unión Soviética. Noqxtzan tu'n tpajo lu', nimqejo xjal mixti' xi' kytziyi'n ax xi' kyi'jo a 'lixjo tu'mel kychwinqlal q'o'nkj tu'n kychman. Tejtzan txi' b'inchetjo tu'mel lu' aqejo xjal at-xjo t-xi'len kyajil q'in ku'n, e' ok ten oksalte kyk'u'jo txqantl kywnaqil tu'ntzan kykoli'n ti'j, tujtzan jun tu'mel a tb'ijo glasnot, xi' q'etjo amb'il kye.

A'lixchaqtzan aq'untl lu' tib'aj b'itz onin kyejo xjal tu'ntzan txi' nimsetjo kyxim ti'j kyojlen extzan tu'mix kyja tu'n tjaw tx'ixpunjo kyxe'chlal extzan tu'n tkub' yek'itjo ajo tza'nixkkye kychwinqlal. Nimqe xjal e'b'ajx tujchaq ja nsaqcheta xpo'tz, tuk'il kyi'j extzan nche' b'itzin b'itz kyejlen q'o'n kyu'n kychaman estonios. Tujtzan junjo k'loj xjal ja oka toq q'o'na junxi'tl kyxjalil ajo aq'untl lu' xi' q'o'nte amb'il kye xjal tu'ntzan kynante qa te Estonia qe mya ajsovietikos qe. Noqxtzan tu'n tpajo e' pon 300,000 xjal qu'mtzan ela ch'i'njo xob'ajil.

Atzun k'loj xjal te kolil ti'j kyxe'chil xjal te tnam te estonia (Eesti Muinsuskalte Selts) kub' b'inchantejo b'itz. Ajo k'loj xjal lu' noqx jun k'loj xjalxi, naqtzan ajo xi taq'unanjo ambil ntzajtoq tq'o'n glasnot tu'n tkub' ik'setjo q'ij nimaq q'ij te tnam te Estonia. Atzun juntl taq'unjo xi' tb'inchan a tu'n tanjtz iq'it ti'jjo kykostumbr xjal attaq na'mtaq kypon ajsovietikos. Aqechaqtzan txqan aq'untljo xi' b'inchet tu'n kykanin tnam ti'j tzaqpi'b'il extzan tu'n tel kypa'n kyib' ti'j Unión Sovietika, noqxtzan ik xa'ya b'inchetajo lu', mixti'xix xjal e' kyimi.

Atzunjo revolución cantante tzaj xikye ti'j kykostumbr xjal iq'in atxi'x ojtzi extzan tku'x ti'j kyanmi, qu'n at junjunjo b'itzb'il lu' ma'taq b'ant jok'al ab'q'i nxi' b'inchet, noqtzan ajo tuj ewjtib'il. Qajlo junxi'chaq tu'mel xiklox ti'j tchwinqlal junjo tnam, jaku' tz'ajb'en te tu'n txi' b'inchet junjo aq'untl, qaj b'itz, qaj chnab', qaj saqch, moqa qaj b'ixb'il. Juntl yek'b'il tib'ajo lu' ajo tza'n xi' kyb'inchan jun k'loj xjal te Chile, aqejo b'ajkub' b'iyon kypamilya, aqejo xjal lu' a xi kyb'inchanjo jun b'ixb'il kyejlen yek'in kye tu'n kychman. Aj taqwi' jun xu'j b'ixil tuk'e jo tchmil kub'ni b'iyon, jaku' tz'ok kyka'yi'n xjal ajo ttemb'il xkyej tq'o'n tej tkub' b'iyon extzanjo toklen kyxoljo xjal tuj tnajb'il.

Qa qajb'il tu'n kytzaj qb'u'yin txqan xjal atzulo ilti'j tu'n txi' qka'yin qa aqejo xjal lu' mlay ti'xti' b'ajkye, extzan kyxil q'umet kye qa mlay che' b'et kyjunilx sino ke ja ok kytzu kyib' jun tuk'il juntl. Atzun tuj aq'unt xi' b'inchet tej kyok xjal te b'itzil, aqejo e' kub' b'inchante, xi' kyjyo'njo tu'mil ja mixti' che' tena xjal kyjunilx tu'ntzan mix che' kub' b'iyona.

Nkub' ka'yitchaq b'inchb'en tuj junjo axi'x: nxi' q'et amb'il kye xjal (kywitz kykyaqil xjal) ja nb'anta txi' kyka'yina ajtnam kyaq'unjo ajkawil ja noka kyka'yina qa axixjo nxi' kyb'inchan moqa naqx nche' yolin

Mazdoor Kisan Shakti Sangathan, India

Tuj tna te India, at junjo k'loj xjal lajo'n junjo aq'untl tu'n, tu'ntzan txi' ka'yit tza'n toka matij kawil b'ajsaltejo tpuaq tnam. Aqejo xjal lu' ntzaj kyq'uma'n qa nimjo ilti'j tu'n kyojtzqinte xjal, nku'jo tza'n t-ximinjtz jun aq'untl.

Ajo Mazdoor Kisan Shakti Sangathan (MKSS) tñub' tb'inchanjo b'uyjtib'il ja nkub'a chik'b'eta kywitz xjal jachaqa nxa'yajo pwaq, moqa qa at elaq', moqa junjun aq'untl mikxa twi'jo. Naqwi xpich'iltejo jte'xix pwaq najb'en te jun aq'untl, nb'ajkub' tmojb'an tajlal pwaq extzan nkub' tye'k'in kywitjo xjal.

Tuj tnam India moqa tuj alxkye tnam aqejo nimaq oklenj jaku' txi' kyb'incha'n junjo aq'untl noqx kyeku', noqtzan ajo nok kyq'o'n tb'i te kye xjal. Achaqtzan tu'mel che' b'inchan aq'untl nku'jo lu', mixti'x nponjo tb'anq'ob' pwaq tujchaq koj'b'il atqe tuj meb'ayil extzan mixti' ntjo'n tu'n tipun junjo tb'anil chwinqlal kyejo koj'b'il lu'.

Aqtzanjo taq'unal MKSS exqejo xjal te jun koj'b'il nche' ok ten xpich'il jun aq'untl qa ma txi' kyka'yin xjal qa mya'xix b'a'n ta' moqa qaj ma tz'el kyniky' xjal ti'j qa ma'taq che' kub' sb'u'n tunjo oklenj. Ajtzan txi' qeje xpich'b'il nche'xjo xjal qanilte tejo nijinilj a'lixjo u'j ja tz'ib'anqekuxa tajlal pwaq matxi' kub' b'aji, tu'ntzan tkub' kyka'yin jaxixja matxi' txa'ya. Atzan matxi' kyojtzqi xjal ajo qa ajo u'j lu' ja q'i'na tajlal pwaq ilti'j tu'n txi yek'it kye xjal, aqejo oklenj mixti' ntzaj kytzaqpi'n, nkub' kyewi'n. Ajtzan tkanetjo u'j intzan nche'xtz ka'yilte qa axixjo tz'ib'ankux extzan nche' okten qanilte kyejo xjal qa ikxix nxa'ya b'inchetajo.

Ajtzan tb'aj b'anti aq'untl ikyjalu', nkub'tzan kychik'b'antz kywitz tkyaqil tnam, a'lixjo nb'aji, qa at un oklenj nelq'an. Aqejo xjal taq'unal MKSS tzajnqe' tujchaq junjun koj'b'il ja noka xpich'b'il nche' okte tx'olb'alte kye xjal, tuj junjunil nexa kyq'uma'na, qa jnixi' matxi' b'aji moqa qa at kyelaq oklenj ti'j. Ajtzan tb'ajkub' chik'b'et kywitz xjal kykyaqil aqetzan xjal nche' ok te tsiy qa ax moqa mya' ax. Nimtzan amb'il nxi' tiq'i'n b'uyjtib'il lu', qu'n chab'a nche' kub' ten ka'yilte junjun aq'untl. Ajo ja'lin nche' kub' b'inchetjo b'uyjtib'il tu'n tpajo ja te q'anb'il kye xjal extzan tza'n nxa'ya sipita o'nb'il nul tu'n junjuntl tnam te najchaq tu'n kyk'achitjo xjal meb'aqe.

Ajo yek'b'il nkub; q'et kywitz xjal lu', ja nintz q'an kyuw, qu'n nkub' yek'il kyelaq oklenj kywitz xjal, aqejo oklenj at maj mixti' nxi' tuj kywi', atqe junjun oklenj matxi' che'x pres atqetzan junjuntl inx che' aq'unan, noqtzulo ajo lajo'n t-xpich'injtzjo kyb'inchb'en. At junjun tnam ja matxi' che' ela kanetajo oklenj eleq', aqejo lu' matxi' jatz kyq'uma'n qa aqe xhe'x b'inchante extzan nche' onin tu'n kyel yal jte'tl. At junjun maj aqejo oklenj lu' ntzaj tuj kywitz kyi'j aq'unal te MKSS aj kypon xpich'il naqtzun ajo, lipchqe'kna kyoninjtz kyu'nqejo aj tnam, qu'mtzan a nok q'onte kyoklenjo extzan a nok q'onte kyipumaljo tu'n txi' lajetjo kyaq'u.

Qajlo nim matxi' tz'ajb'ena tejo MKSS ajo qa ma tzaj q'o'n amb'il te tu'n tojtzqintejo a'lixjo u'j jachaqa q'i'na tajlal pwaq kyu'n oklenj. Nimjo jun aq'unt xi' tb'incha'njo MKSS tu'n tkub'sanjtz tk'u'jo matij kawil tu'n tkub' tb'incha'n junjo kawb'il ja tz'ib'ankuxa tuj qa ilti'j tu'n ttzaj kyyek'in kawil u'j ja q'i'na tajlal pwaq, ex titi' najb'ena. E' tzaj tiq'in k'loj xjal lu' txqantl xjal te txqan koj'b'il tu'ntzan kyul qanilte qa ilti'j kawb'il lu'. Noqxtzan tu'n tpaj kawb'il xi'

tb'inha'n k'loj xjal lu' ajo matij oklenj kub' tb'inha'n ex etz tpakb'a'n kawb'il lu', atzanj tej tex tpakb'a'n ex ex tq'o'n junjo tilb'ilal kyechaq nejini'lj te junjun kojib'il tu'ntzan kyojtzqinte kawb'il ex tu'n kyojtzqintechaq alkyeqejo aq'untl lajo'n tb'inchanjtz tujchaq kykojb'il ex jte pwaq matxi' txi' ti'j. Extzan ikx xi' kyb'inha'n txqantl kawiljo te junjuntl tnam, xi' kyq'uma'n kye taq'unal tu'mix kub'a kyewina' u'j kye xjal.

“Matxi' txi' qb'inha'njoye lu' qu'n ilxix ti'j tu'n kyojtzqinte xjal tichaqti' najb'ena pwaq ex ilti'j tu'n kyb'inte xjal jun tx'olb'abn'il techaq junjun kyxjel. Atzunjo tu'mel lu' exjo kawb'il etzlen tb'inha'n oklenj matxi' tz'ajb'enxi kye xjla te India tu'n txi' kyka'yin qa tb'anil che' aq'unanjo oklenj moqa nche' alq'an. Ajo ja'lin nim najb'enajo tu'mel lu' kye xjal, nku'jo qanb'il amb'il tu'n kyok xjal tuj tajlal t-ximanjtz aq'untl kyxel b'inchet”.

Ajo xim kawb'il tex tnam: nxi' yek'it kye xjal tu'nmix txa'ya kyb'inha'na jun ti'xti qa ajo lu' najb'en te yajb'il te kyoklen xjal, jaku' tz'ajb'en kawb'il ex xnaq'tzab'il kye xjal tu'n txi' b'inchetjo lu'.

K'loj xjal te kolb'il kyoklen xjal te tnam te EEUU

Nku'ju nkub' yek'ti tuj u'j lu', at tu'mel jaku' txi' kyb'inha'n xjal tu'mix txa'ya kyoksla'na jun kawb'il ntzaj tq'o'n kawil tujchaq junjun tnam.

Tuj tnam te EEUU ajo k'loj xjal tekolb'il kyoklen xjal (BORDC) nkub' tb'inha'n txqan tu'mel aq'untl tu'ntzan txi' kyb'inha'njo xjal nche' aq'unan ti'j kolb'il toklen xjal, tu'ntzan kyxi' xnaq'tzetjo oklenj exqejo xjal tujchaq junjun tnam tu'ntzan kyojtzqinte tz'an nkub'a yajlinajo kyoklen tu'n kawb'il q'o'mitz tu'n ajkawil tib'aj jyol q'oj. Nimqejo k'loj xjal matxi' jaw kyb'u'yin kyib' tujchaq junjun tnam extzan nche' aq'unan kyuk'il oklenj te tnam tu'ntzan txi' kyq'uma'n junx alkyeqechaq kawb'il taq'wix kye extzan nkub' tyajin kyoklen xjal. Extzan aqejonuch kawil te junjun tnam matxi' tz'etz kypakb'an kawb'il ja ntq'u'ma'na qa aqejon aq'unal mixti' tu'n txi' kytziyin jun kawb'il qa nkub' tyajli'n kyoklen jal.

Ajo kawb'il a tb'ijo USA Patriot, kub' tb'inha'n kawil tuj ab'q'i te 2001. Ajo kawb'il lu' jaw tb'inha'n juntljo ak'aj il ajo “terrorismo doméstico”, noqxtzan tu'njo ak'aj il lu' xi tq'o'njo amb'il te matij ajkawil tu'n tokten xpich'ilte tchwinqlal junjun xjal, nok tb'i'n a'lixjo nkub' kyla'jin xjal tuj telepono, qa tajb'il jaku' tz'ok xpich'il tuj tja jun xjal ja mixti'x jun tpakb'alil. Tz'ib'ankuxtzan tuj kawb'il lu' qa at jun xjal ma tz'el yal extzan qa te junxi'tl tnam mya' te EEUU, jaku' tz'et xla'jit, tz'anjtz ajset ti'j tuj ttanam. Tuj twitz BORDC qa ajo kawb'il u' nkub' tyajli'n b'a'mpun kyoklen xjal extzan nkub' tyajli'n txqantl kawb'il etzlen pakb'a'n ojtxi'. Qajtzulo tu'n tpajo ja matxi' tz'ok kyka'yi'n xjal qa ajo kawb'il lu' nokten yajlilte junjuntl kyoklen extzan qa ajo matij kawil matxi' tz'okten b'inchalte junjuntl xim ja tajb'ila tu'n tokten ka'yilte moqa xpich'ilte tixixti' nkub' kyu'n xjal tujchaq tja junjun moqa tuj ttanam junjun, qu'mtzan aqejonuch tnam matxi' che' okten b'inchalte junjuntljo kawb'il ja nxa'ya tq'uman kye taq'unal qa mya ilti'j tu'n txi kytziyi'n kawb'il qa tok yajlilte kyoklen xjal. At jun k'lojo xjal taq'una (BORDC) kub' kyb'inha'n junjo la'j kyuk'il xjal te tnam te Northampton, Massachussets, atzanj tej tel b'aji la'j kub' kyb'inha'n junjo u'j ja kuxa kytz'ib'ina tuj qa kykyaqiljo xjal mya kyajb'il ti'j kawb'il lu', extzan ja xi' kyq'uma'n tuj u'j lu' qa mixalxte jun polisiy ilti'j tu'n txi' ttziyi'n ak'aj il tz'ib'ankux tuj kawb'il qa ajo lu' tok yajlilte kyoklen xjal. Nimjo o'nb'il pon kyi'j xjal lu' kyu'nqejo txqantl xjal e' tajaw k'a'yb'il moqa jachaqa nche'

b'incheta ti'xti, moqa k'loj ajaq'unal b'u'yin kyib'. Qajlo ajo o'nb'il lu' xi kyq'o'nqe xjal noqx tu'n tapjo e' pon tuj b'uyjtib'il lu' extzan nimqejo tajawil matij k'a'yb'il kub' kyq'o'n pwaq tu'n tajb'en kyejo aq'unal tu'n txi' pakb'etjo lu'.

Aqetzanjo k'loj xjal lu' e' ok ten oksalte tk'ujo nejinil kye xjal tuj tnam lu' tu'ntzan txi' tziyi'n kawb'il lu' extzan tu'n tokten onilte kyq'anb'il xjal. Tu'ntzan txi' nim ajo aq'untl lu' aqejo taq'unal BORDC e' okten oksalte kyk'u'j xjal te junjuntl tnam tu'n tzan kyokten oniltejo xim lu' extzan tu'n rxi kyb'inha'n tuj ttanamchaq junjo tu'nwittzulo txi' ch'iyi exwitzulo tu'n tok tipumal niminx. At junjo temb'ilj tuj chemajxin te xk'utz'ib' b'inha'n tu'njo BORDC, atzuntz tuj temb'ilj lu' ta'ya tx'olb'ab'il tib'ajchaq aq'untl lajo'n extzan ntzaj ttx'olb'a'n tuj ch'inaq'i'n, tza'n jaku' txi' aq'uneta xnaq'tzab'il kye xjla tu'ntzan tok tokylen kyxim aj tkub' b'inchet junjo kawb'il k'elix tpakb'an nejinilj. Tujtzan tal temb'ilj lu' at txqan u'j tuj, tza'nqejo ttxolil tu'n tkub' b'inchet junjo pakb'ab'il, tu'mel tu'n tkub' b'inchet junjo u'j te qanb'il jun aq'untl, extzan tilb'ilal txqan u'j te aq'untl matxi' txi' kyqani'n xjal. Exlo at tuj txqn pakb'ab'il matxi' tz'etz xi' kyq'o'njo yob'l yol exjo telebisyon. Ntzaj ttx'olb'a'n tza'n matxi b'incheta chaq amb'il tu'n ttzaj kyq'u'ma'n xjal kyxim extzan tza'n jaku' txi' b'inchetajo aq'untl.

Atqe 267 matij tnam ex tnam matxi tz'ex kypakb'a'n nejiniljo junjun kawb'il ja ntq'uma'na tuj qa at jun kawb'il nkub' tyajli'njo kyoklen xjal ilti'j tu'mix txa'ya aq'uneta, extzan nxi' tq'o'n kynab'ljo nejinilj ti'j kolb'il yoklen xjal tza'n jaku' che' aq'unana. A'lixqejo xjal nche' najan tujchaq junjun tnam extzan matxi' b'aj kyb'u'yin kyib' tu'n kyaq'unan tib'aj tklonjtz kyoklen xjal qajlo matxi' japun tuj 47 millones. Ajo temb'ilj tuj chemajxin tuj xk'utz'ib' tejo BORDC nxi' tq'o'n nab'l kye xnaq'tzanjtz, ajxnaq'tzal, k'lojxal te jun okslab'il, k'loj xjal te jun aq'untl ex qe txqantl.

A'lixqejo xjal b'u'yi'n kyib' tuj BORDC, tnejil xi' kyb'i'ncha'njo kyaq'un tujchaq junjun kytanam, yajxi' tzuntl xhe' okten pakb'altejo matxi' taq kub' kychwinqlila'n kyuk'e txqantl xjal te junjuntl tnam. Ma che' oktenjo xjal lu' yek'ilte qa aqejo xjal b'u'yi'n kyib' nimjo kyipumal tu'n kykub' ten reklamartiltejo qa nim yajb'il tok matij oklenj b'inchalte ti'j kyoklen extzan qa jaku' txi' kyaq'unan tu'n ttx'ixpetjo jun tu'mel lu, extzan qa pa'n kyib' mlax b'ant txi' b'inchet junjo aq'untl kyu'n. Qajlo ajo tu'mel aq'untl lu' ximi'n tu'n txi' b'inchet tuj junjo kloj tnam ja ta'ya tzaqpib'il chwinqlal, ex jaku' txi' b'inchet tuj junjo tnam ja mya'xix nimajo tzaqpib'il chwinqlal, noqtzulo ajo ja niminx ch'i'ntl aq'untl tajb'il extzan ja aqejo xjal che' xel aq'unante nimlo kyk'u'j ok k'okil kyq'o'n ti'j.

“ A taq'un jakawb'iljo tu'n txi' tq'o'n kyeqejo tajtnam junjo tb'anil tu'mel chwinlal extzan junjo tu'mel kolb'il kyi'j ja tb'anilxix, a'lixzanjo lu' nxi' tq'o'n noqx tu'njo tkawb'il ja tb'anilxix ex ja' junx kyeyile xjal te kykyaqil. Extzan ja ilti'j tu'n txi' kyletjo tal kyti'xti' ”

Tejo www.bordc.org

Toklenjo Kyxjelb'il xjal: nxi' aq'unetjo tb'inchanjtz junjo kyxjel xjal te kykyaqil tu'ntzan tok lmetjo matij kawb'il tu'n ttx'ixpuntejo tb'incheb'en.

Tipumal kyoklen ajtnam, Argentina

At jun k'lojo xjal te tnam te Argentina najb'en junjo tu'mel ka'wb'il te tu'ntzan txi' yek'it kye xjal tza'n tu'n txi' kyqanin jun tx'ixpub'il akxtzan nxi' kyqanin kyejo b'inchalte kawb'il tuj tja ttxu kawb'il tu'n tetz tb'inchaj njo tb'anil kawb'il.

Tuj ab'q'i te 2002 ajo k'loj xjal a tb'ijo tipumal kyoklen ajtnam okten qanil kyonb'il xjal tu'n txi qanit junjo tx'ixpub'il ja tz'ib'ankux tuj ttxu kawb'il extzan ok kyk'on b'inchal kawb'il tuj tajla. Chitzanjo kawb'il lu' qa at junjo xjelb'il tu'n txi' b'inchet junjo tx'ixpub'il, ilti'j tu'n ttzaj kyqani'n ja 1.5% qe ajtnam te 24 matij tnam te Argentina.

Ajo k'loj xjal tipumal kyoklen ajtnam jaw anq'in tuj ab'q'i te 1989 kyu'n jun k'lojo ajtnam ja nche' ximin ti'j tza'ntten tu'n tjaw kyb'u'yin kyib' xjal tu'ntzan txi' kyqani'n tx'ipub'il ti'j kyoklen qu'n ma'taq b'aj yajli'n. Aqetzanjo kyxejel xi' qe ti'jxi tej tkub' tz'aq jun il tuj twi' Aregentina, extzan axix nlipinjo tu'n txi' tx'ixpet ajo tu'n tkub' najo wo'ya'jil exjo meb'ayil tujchaq junjun koj'b'il extzan tu'nmix txa'ya q'eta nim pwaq kyeqejo taq'unal ajkawil aj tpon b'aji kyaq'unan. Tujtzan kyxjel te tx'ixpub'il tu'n tkub' b'ajijo wo'ya'j, kux kytz'ib'in tuj qa ilti'j tu'n txi' q'et kywajo a'lixqejo qya ch'onwi'qe exqetzanjo k'wal ja na'mtaq kyel jwe' ab'q'i. Qajlo tmij qe a'lijo ajtnam te Argentina nche' najan tuj meb'ayil ja'lin atxi'x tej toklen tz'aq il ti'j. Aqe k'wal, matxi' che' kub' yajti' tu'njo wo'yajil extzan mixti'x junjo tu'mel matxi' txi' taq'unanjo matij kawil tu'n tkub' b'ajijo wo'yaj. Ataqtzan kyajb'il xjaljo mya o'kxjo jun tu'mel tu'n tkub' b'aji wo'yaj extzan xi' kyq'uma'n tu'mel tza'n jaku' txi' aq'uneta tu'n tkub' b'aji.

Tu'ntzan tb'aj b'uyit a'lixjo kyonb'il xjal ajo tipumal kyoklen ajtnam e'x ttxko'n 250 xjal tu'n kyxi' kyjayile xjal ex tujchaq junjun tnam tu'ntzan tb'aj b'uyit o'nb'il te xjelb'il, xi' tx'olb'an kyejo xjal tza'n tu'n tkub' b'inchetjo xjelb'il ex alkyeqejo b'a'n kyonin. A'lixqejo xjal e' onin naqx ok yb'in tuj xob'l yol moqa tuj xk'utz'ib'. Aqetzanjo onil lu' e'x jyolkye xjla kyja, tuj k'a'yb'il tuj k'a'yb'il u'j, tuj k'a'yb'il q'a'nb'il, jaxja. Ajo k'loj xjal te tipumal kyoklen ajtnam ex tq'o'n tpakb'alil tuj xob'lyol tu'ntzan kyb'intejo xjal jachaqa te'yajo peyil o'nb'il.

Kubjo tu'mel xjel lu' tuj kywitz xjal extzan e' onin ti'j, atzunjo xjelb'il lu' xi' q'et te matij kawil tuj ab'q'i te 2002, extzan ok tq'o'n tuj toklen. Ajo xjelb'il tu'n txi' q'et kywa xu'j e' k'wal 1 milionjo e' onin ti'j extzan xi' tziyi'njo oklenj. Atzunjo xjel tu'n tkub' b'ajijo wo'yaj tzma lajo'n tb'inchanjtz.

Aqejo k'loj xjal te tipumal kyoklen ajtnam e' okten tx'ixpulte kynab'l xjal extzan e' okte okslalte kyk'u'j tu'ntzan tjaw kyiq'in kyib' qaniltejo tx'ixpub'il tujchaq junjun kytanam. Ajo tipumal kyoklen ajtnam kub' tb'inchaj njujo k'lojxjal ja tzyu'nil kyib' tuj kyaq'un tujchaq junjun tnam extzan b'aj kymo'jb'an kyib' kyuk'il txqantl k'loj xjal te junjun tnam, tu'ntzan tok tuj toklen a'lixjo tx'ixpub'il kyajb'iltaq tu'n txi' taq'unanjo matij kawil. Aqe tu'mel aq'untljo xi' kyb'inchaj njujo tipumal kyoklen ajtnam a tu'n kyokten okslalte kyk'u'j xjal tu'ntzan kyonin ja b'u'yin kyib' extzan tu'n tok kyq'o'n kywent ti'j qa ma'taq pon amb'il tu'n txi' b'inchet junjo tx'ixpub'il, qu'n te matij kawil mixti'x tok b'inchalte extzan alkyeqekye matxi'taq che' kub' yajil aqejo ajtnam. Atzunj tkane tuj kywitz xjal tzajtzan kyq'o'n kyonb'iltzu.

Nche'x xnaq'tzet xjal matxi' che' ok tuj yajb'il, tu'n kyok te onil kolb'il kyoklen xjal: Nxi' q'et xnaq'tzab'il kyi'j xjal matxi' che' ok tuj yajb'il tu'ntzan kyokten te onil tklonjtz kyoklen xjal.

Ajo k'loj xjal te kojib'il onilqe ti'j tklonjtz kyoklen xjal.

Junjo k'loj xjal te Mexico tok xnaq'tzalkye qxjalil tu'n tklet kyoklen xjal. Qa ojtzqi'n kawb'il kyu'n xjal extzan ojtzqi'n kyu'n alkyeqechaq kyoklen, jaku' che'x b'ajsal kywitz matij oklenj.

Aqejo k'loj xjal lu' (la Red) noqtzen q'ol xnaq'tzab'il kyi'j qe ku'xin tujchaq junjun tnam ja nche' najana qwnaqil extzan nxi' tyek'in kye tza'n jaku' che' oka te kolil ti'j kyoklen xjal tujchaq junjun kyokj'ib'il.

Noqxtzan tu'n tapjo q'oj nok Chiapas kyu'nqejo soltad exqejo Zapatista, nimqejo qwnaqil matxi' tzyet kyajlinjtzjo kyoklen extzan atqejo xu'j matxi' che' ok te kysub'itzjo soltad, matxi' che' ok chq'o'n twitz, extzan niqe xjal matxi' che' kub' b'iyon' noq kukx kyu'nqejo soltad exqejo Zapatistas.

Tuj ab'q'i te 1999 ajo k'loj xjal lu' e'x t-xnaq'tzanjo kyajlajun xjla te wuq tnam te Chiapas. Tuj ab'q'i te 2001 elqe kyxnaq'tzanjtz tkab' k'loj xjal te kolil kyoklen xjal. Aqejo xjal lu' e' jaw jyo'n kyu'nqe xjal tujchaq junjun kyokj'ib'il extzan xi' qanil kye qa kyajb'il tu'n kyaq'una u'n tkletjo kyoklen xjla tujchaq junjun kojib'il.

Kakab' maj nb'aj kyb'u'yin kyib'jo xjal lu' tu'n txi' q'et xnaq'tzab'il kye. Nxi' yek'it kye alkyeqechaq kawb'il ja nonina tu'n tkletjo kyoklen xjal extzan nxi' yek'itkye tza'n tu'n tb'aj b'uyit a'lixchaqjo o'nb'il njab'en tu'n tkub' yek'it junjo yajb'il kyoklen xjal. Tujchaqtzan xnaq'tzab'il lu' nkyojtzqiya tza'n jun yajb'il kyoklen xjal extzan nkyojtzqi tza'ntten aj tb'uyit tsiyil nku'qejo bideyos, ilb'ilalj, extzan nkyojtzqi tza'n tu'n txi kyb'ajsa'n jun yajb'il.

Aqejo onil lu' nche'x b'ajsalte yajb'il kyoklen xjal twitz matij kawil extzan nex kypakb'a'njo yajb'il tuj xob'l yol extzan nhce' onin tu'n tjazt tuj kars jun xjal ja noqx gan sokx jupu'n. Qa at jun xjal ma kub' naj, nche' okten jyolte extzan nxi' kyqanil te ajkawil tu'n tkub' tyek'in moqa tu'n ttzaj q'uma'n titi'xixjo til. Nb'ant tb'inchet junjo qanb'il o'nb'il tklonjtz toklen jun xjal kyu'n extzan nche' b'ajsal qa ma txi' kyka'yin qa jaku' kub' b'iyon' junjo xjal. Tujchaq b'ajsab'il at twitz ajkawil aqejo kolil kyoklen xjal lu' nche' okten oniltejo xjal ojtzqil kawb'il tu'ntzan tokxixjo kyaq'un tuj toklen.

Tujchaq junjun kyokj'ib'il aqejo xjal lu' nxi' kyb'inha'n junjo aq'untl tb'anilxix qu'n aqe nche' ok ten ka'yilte qa at jun mya b'a'n kyxol xjal. Nche' okten b'uyilte kyla'j xjal tib'aj tza'n matxi' che' oka tuj yajb'il extzanja nche' okten q'il tilb'il tza'n nxi' b'incheta yajb'il, tuj junjun majtl nche' okten grabarilte bideyos tib'aj tza'n xa'ya b'inha'na yajb'il moqa alkye tok b'inchalte. Aqetzanjo kolil ti'j kyoklen xjal lu' nche' okten q'olte kynab'ljo xjal tujchaq junjun tnam tza'n kyxela kyb'inha'najo b'ajsab'il tu'ntzan kyxi' oksla'n extzan tu'n kyxi' b'i'n tu'j matij kawil. Ex ax juntl kyaq'un xjaljo lu' a tu'n kyokten xnaq'tzalkyejo txqantl xjal tuj kyokj'ib'il.

Tb'aniltzan matxi' tz'oka tza'n taq'unanntzjo tu'mel lu' qu'n nimjo twitz matxi' tz'el. Matxi' b'ant kyaq'unjo xjal tib'aj tza'n tu'n tkolntz kyoklen extzan mixti' nche' yon te junxi'tl xjal tu'n tul klolkye.

Ajo tu'mel aq'untl lu, matxi' che' ok tq'o'njo xjal tujchaq junjun tnam te nejnilj tu'n kyklontejo kyoklen extzan nche' okten onilkyejo xjal te junxi'tl tnam q'olte kynab'l tza'n tu'n tb'aj kyb'u'yin kyxim. Atzan kyximjo ajo qa ma che' b'aj xnaq'tzetjo xjal te junjun tnam tu'n kyok te kolil kyoklen extzan tu'mix che' yona te juntl tu'n tpon kolil kyi'j extzan tu'n kyojtzqinte kyoklen tu'mix che' kub'a yajlina'. Atzan tu'mel aq'untl lu', ajo tu'n kyb'aj xnaq'tzetjo xjal matxi' che' ok twitz yajb'il a najb'enajo tu'n txi' nimixjo kyojtzqib'il ti'j oklenj kye xjal extzan tu'n txi' nimjo tipumal kyoklen xjal, extzan aqexjo xjal lu' nche' okten ka'yilte qa at junjo yajb'il nok extzan nxi' kyjyo'n junjo tu'mel tu'n txi' tx'ixpet moqa tu'n txi' b'ajset.

“Aqejo xjal kolil ti'j kyoklen xjal aqetzan nche' b'inchante tnejil o'nb'iljo, tuj juntl tu'mel tx'olb'ab'ente aqe xjal lu' nche' b'aj xnaq'tzet tun kyok te kolil kyxjalil. Ojtzqi'n kyu'n titi'jo jun yajb'il oklenj, extzan ojtzqi'n kyu'n tza'ntten aj kyxi' b'ajsal. Juntzunjo tb'anil tu'mel lu' ajo qa atqe jun k'loj nejnilj xnaq'tzanqe tu'n kyok te kolil ti'j kyoklen xjal tujchaq junjun tnam extzan aqe kye te'qeq xnaq'tzalkye txqantl kyxjalil”.

Miguel Angel de los Santos, k'loj xjal onil ti'j tklonjtz kyoklen xjal. DDHH, Mexico.

Jyol ex mojol

Operación salAMI, Canadá

Ajo k'loj xjal a kyb'ijo Operación salAMI xi' kyb'inha'n junjo aq'untl kyuk'il qejo xjal a tb'ijo “jyol ex mojol” tu'ntzan kykten lamolte matij kawil te Canadá tu'n ttzaj titi' nkub' t-xima'n tuj ewajil ti'j kyoklen xjal. Aqejo k'loj xjal lu' b'ant kyu'n tu'n txi' kyq'uma'n xjal qa mya b'a'n tuj kywitz qa ajo matij kawil tok b'inchal t-xim tuj jun ewjtib'il noqxwitlo tu'mix tz'oka kyq'on xjal kwent ti'j ajo tkux tuj u'j ja tz'ib'ankuxa t-xim.

B'a'mpun xjaw kub' tewi'n matij kawb'il aqejo u'j ja tz'inb'anqekuxa tichaqti' kyxel b'inchet tuj Acuerdo de Libre Comercio de las Américas (ALCA) jun tu'mel ja nxa'ya tzaqpeta tk'ayinjtz jun ti'xte te jun xjal te alxkye tnam kyxoljo 34 tnam te Ab'ya yala. E' oktzan tejo xjal qanilte tejo matij kawil tu'n ttzaj tyek'in titi'chajjo tz'ib'ankux tuj u'j tib'aj ALCA, atzuntz e' ok tena qanilte tejo Departamento de Asuntos Exteriores y el Comercio Internacional, tuj tnejil q'ij te xjaw te abril te ab'q'i 2001. Chichiqetzan xjal lu' tzaj kyla'jin: tnejil ximi'n qu'ne tu'n qxi'ye manifestaril atz Ottawa tu'ntzan txi' b'inchetjo kab'e tu'mel: tnejilxix tu'nwitlo qxi'ye nelkyejo u'j tib'aj ALCA, tkab' qawittzulo mixti' tzaj tzaqpi'n qeye, okwitlo kyb'ajil qtxolb'anqib'e ti'jile ja tu'nwittzulo mixti'xte jun oklenj jaku' tz'etz tzaqpet, yajxi'wittzulo che' okx jet'jo kuk'ile tuj ja tu'nwittzulo kyoklx jyolte u'j exwitlo tu'n tzetz kymojo'n tkyaqil. Awittzulo tu'mel lu, mya' tu'n tjyet q'o'n ex maya' tu'nwit tkub' b'iyon junqeye, tujwitlo jun nak'b'il kyxe'la b'incheta. Atzunj tej mixti'x tzaj tzaqpinte matij kawil a'lixjo u'j qeye, jun k'loj ajtnam xi' kyq'uma'n “Nxi' qqanine kyeye polisy tu'n qtzaj kyonine tu'n kyetzjo u'j aqejo at qoklene tu'n qojtzqinteye. Mlalin che' oke te tmojtzi ajkawil tib'aj jun taq'un nxi' tb'inha'n lu' qu'n ewaj toka b'inchalte te kywitz tnam. Qa mixti' xkyaje tu'n qtzaj kyonine, qajlo ilti'j tu'n qokxe aqoye jyolkyejo u'j lu'”. Junjunilchaq xi' tq'uma'nte junjun tb'i ex tk'olil extzan xi' tq'uma'ntzu

“Atine tzalu’ qu’n ma chin ule qanilte tu’n tok q’o’n woklene tuj tajlal, qu’mtzan chin okx ch’in weye”. Yajxi’tzuntl, tuj kakab’i’n e’ jaxa lipina tib’aj ch’laj. Jok’al xjal e’ kub’ tzyu’n kyu’n polisiy a q’ijjo a qoniky’anjo. Mixti’xte jun kyil ok chan. Nimqetzan xjal nche’ xjelin alxkye tnam “¿tiqu’ntzulo nkub’a tewina ajkawil u’j lu’ taq’untzan mixti’ ntzaj tyek’in noqxtzan tok q’olkye xjal pres, ja mixti’x kyiol?”.

A’lixjo aq’untl lu’ xi’ b’inchet kyuk’il xjal, b’aje’xile tujchaq junjun xob’l yol ex tujchaq junjun kanal te telebisyon. Tu’ntzan lu’ ok ch’q’et ajkawil tu’n tetz tyek’i’n u’j. Ma’taqtzan b’anti jun sman tej txi’len b’inchetjo aq’untl a tb’ijo jyol ex mojol, ajo ajkawil te Canadá, kub’ tla’jin kyuk’e junjuntl tnam te’qek tujo ALCA tu’n tkub’ tyek’i’n u’j kywitz xjal kykyaqil.

Philippe Duhamet, nejiniłj ex ajxnaq’tzal.

Nxi' b'inchetjo tb'eyil b'inchab'il:

Aqejo xjal kokil ti'j kyoklen xjal noq tzal jni'xjo kypwaq q'o'nx tu'n kyaq'unan, atzunjo kyaq'un peni nb'anta qu'n noq tal ch'injo pwaq atzun aq'untl nim, extzan noq ch'in jo amb'il q'o'ntz tu'n txi' aq'unet. Tu'npetzuntz at junjo tu'mel aq'untl q'i'n tu'nchaq junjun tuj t-xim atzun ajo a qnab'il tu'n txi' b'inchet jun aq'untl. Qu'mtzan aj tb'aj kymojob'an kyib' a'lixjo nab'l lu' extzan nxi chik'b'et kye xjal tu'ntzan tkane tuj kywitz tza'n tb'inchanjtzjo aq'untl, jaku' b'ant tb'inchetjo jun aq'untl noqx tu'n ch'in pwaq extzan ja ojql. Tujtzunjo jte' tal t-xaq u'j lu' a nxi' qchik'b'anjoye ajo jun tu'mel tza'n tu'n txi' aq'unetajo lu'. Tza'n taq'unetajo kolb'il ti'j kyoklen xjal. Aqejo xjal b'ajxa' che' aq'unana tib'ajo lu' jaku' b'ant kyaq'unan noqx tu'njo ch'i'n tu'mel tz'ib'ankux tuj u'j lu' tu'nwittzulo txi' nimjo aq'untl ti'j kolb'il kyoklen xjal.

Junjo tu'mel tu'n kyojtzq'inte xjal ajo kawb'il tuj junjun kojb'il: junjo xnaq'tzab'il nxi' q'et kyeqejo nejnil te junjun kojb'il tu'ntzun kyajb'en te onil ti'j kolil kyoklen xjal.

Ajo jun Fundación te Iniciativa te Derechos Humanos (FHRI), Uganda

At junjun kojb'il ja mixti'x npona kanin ajo xnaq'tzab'il ti'j titi' nela kyoklen xjal ex ti'jchaq kawb'il. Tu'ntzunjo lu', at jun k'loj xjal atz tuj tnam te Uganda, naq'unan onilkye xjal tu'n kyojtzqinte ajo tza'n tu'n txi' b'inchet junjo aq'untl tib'aj kolb'iltejo kyoklen.

Atz Uganda ajo k'loj xjal lu' te (FHRI) nokten xnaq'tzalkyejo xjal techaq junjun kojb'il tu'ntzan kyojtzqintejo tza'n tu'n tkletajo kyoklen ex tzan tu'n kyxi' b'ajsal, ex nxi' tyek'in kye tza'n tu'n txa'ya kyb'inha'na tu'ntzan tokjo kyb'ajsab'il tuj toklen, tu'mix che' etza ik'ina tuj jun jakawb'il. Ajo FHRI nok ten yek'il kyejo wi'xin techaq junjun kojb'il tza'n tu'n kyokten tx'olb'alte kyejo ajtnam tza'nxix kyxela kyb'inha'na aj kyxi' b'ajsal jun il ti'j kyoklen xjal, extzan nxi' tyek'in kye tzan tu'n tjet junjo onil kyi'j ajo ojtzqi'n kawb'il kyu'n tu'ntzan tok toj toklen ajo kyb'ajsab'il ex tu'ntzan tetzjo leyb'ilkyejejo aqejo xjal nche b'inchan il, moqa aqejo mixti' nxi' kyniminjo kyoklen xjal.

Nimqe' kye' xjal atz tuj tnam te Uganda, mixti' ojtzqi'n kyu'n qa atjo kolb'il kye, moqa alkyeqechaqjo kawb'il nkolil kyi'j, ex mixti' ojtzqi'n kyu'n tza'n tu'n kyxi' b'ajsal qa at jun mya b'a'n ma tz'ok b'inha'n kyi'j. Ex atqe txqantl qa a ikyximjo qa mixti'x nb'ant tu'n kyxi' b'ajsal, noq tu'n tpaj qa aqejo ja te kawb'il atz atqeya tuj matij tnam, moqa qaj wi'yil nela qa ma qo'x b'ajsal, ex moqa qaj aqe xjla nche' aq'unan tuj jakawb'il mixti' nb'ant kyyolin tuj kyyol.

Qu'mtzan ajo FHRI nche' jaw tjyo'nqejo xjal ja list qe moqa qaj ojql nkane tuj kywitz titi' nela jun ti'xti', tu'ntzan kyok te nejenel, tzanqejo ajxnaq'tzal, moqa aqejo wi'xin te junjun k'loj xjal. Ajtzan kyb'aj tb'u'yin intzan noktentz q'ol xnaq'tzab'il kye tib'ajchaq tza'n tu'n txi' kyaq'unan kolb'il kyxol kyxjalil. Atqe junjun ajxnaq'tzal nxi kytzyu'n taq'unanjtz jun tal kojb'il.

Aj kyb'aj xnaq'tzetjo onil te ojtzqil kawb'il , aqejo xjal lu' nche' aq'wi b'uyil kye xjal tuj junjo b'uyjib'il, ajtzan kyb'aj kyb'u'yin intzan che' aq'wiz xnaq'tzalkye tu'ntzan kyojtzqinte kyoklen ex tu'ntzan kyxi' qanilte twitz ajkawil tu'n kyxi' k'u'jlan. Atzanjo o'nb'il lu' najb'en tu'mix che' kub'a sb'u'na xjal extzan tu'mix che' kub'a myo'na twitz tja kawb'il.

Ma b'antxi 1000 jo xjal onil kye ojtzqil kawb'il matxi' b'aj t-xnaq'tzanjo FHRI, extzan oje tz'ex tpakb'a'njo jun u'j a tb'ijo "Manual de referencia para los Auxiliares de abogados"

Atzunjo jun aq'untl lu' ma tz'ajb'en kye qe xjal tu'ntzan kypon kanin ti'j jakawb'il. Extzan qa ajo jun txokb'il ntzaj q'o'n tujxi juntl tnam extzan nche'x onil tu'n tklonjtzo kyoklen xjal. At juntl k'loj xjal atz tuj tnam te Taylandya a tb'ijo Thogbai Thongpao, aqetzun kye xjal lu' ex nche' aq'unan tu'n kyxnaq'tzet xjal ti'j tza'n tu'n kyklonte kyoklen, naqtzan ajo akye kyaq'un atz jyuk'il xjal mya kyuk'il nejinilj te junjun tnam. Ate tb'eyil xnaq'tzb'il kub' tb'inha'n FHRI atz najb'ena tujchaq kojib'il ja mixti'x te jun amb'il tu'n kypon kanin xjal ti'j jakawb'il, extzun ja te'ya nejinilj chi' kyk'u'j ti'j tklonjtz toklen xjal.

Ajo aq'untl lu' matxi' txi' nim toklen q'un aqejo nejinilj nche' aq'unan tuk'il, nejiniljqe tujchaq junjun kykojb'il extzan ja ojtzqi'n kyu'n tza'n kyten tuj kytanam, atzan noninjo kye tu'n txi' b'inchetjo kyaq'un b'a'nxix. Extzan juntl tu'mel, qajlo ajo qa ilxixti'j tu'n txi lajetjo xnaq'tzb'il, qu'n qajlo qa ma kyej tx'aqe, o'kx kyojtzqi xjaljo, atzun qa ma txi' lajet oklo kyex nimix kyojtzqib'il xjal.

Junjo matij ajxnaq'tzal nonin kyij xjal nche' kolin ti'j kyoklen xjal, tu'ntzan txi' kyb'inha'njo kyaq'un tujxix tb'anil extzan tu'n tel twitz.

Ajo jun tja b'inchab'il aq'untl te Universidad te Sarajevo, Bosnia.

Nim najb'ena kyeqe xjal nche' aq'una tu'n tkletjo kyoklen xjal, qa ma txi' q'et kye txqanjo tu'mel tza'n tu'n txi' kyb'inha'n junjo aq'untl tujxix tu'mel ex qa ma txi' q'et kye txqan kyaq'unab'il nku'jo xk'utz'ib', moqa ex yolb'il ex tza'n tu'n tb'aj kycho'mo'n kyib'.

Ajo ja xnaq'tzab'il te Sarajevo, naq'unan tu'n txi' q'et kyejo kolil ti'j kyoklen xjal txqanjo aq'unab'il tu'n txi' kyb'inha'n kyaq'un tujxix jun tu'mel. A'lixqejo xjal nche' aq'unan tuj matij tja xnaq'tzab'il lu', at jun xjal kyuk'il axixtaj tb'anil tz'aqu'n tuj xk'utz'ib' extzan nim tojtzqi'n. Atzunjo xjal lu' ex ajo taq'nulb'il matxi tz'oninxi tu'n txi' ka'yit tza'nxix kyxe'la b'incheta jun aq'untl ex tu'ntzan tel b'a'n.

Tuj jaxnaq'tzab'il lu' at junjo ja te k'loj u'j najb'en kyeqe xjal tu'ntzan tajb'en te o'nb'il kye qa kyajb'il tu'n kyojtzqinte a'lixjo tza'n ttzajlen qejo kyoklen xjal, extzan najb'en kye tu'n kyojtzqinte e'wi'n u'j. Tujtzanjo ja lu' te k'loj u'j at jun xjal najb'en te onil tu'n tjetet jun u'j extzan ajo ja chab'a nuk'u'nqeyajo u'j tuj, extzanjo xk'utz'ib' k'u'n tu'n tza'n nuk'u'nqeyajo u'j.

Aqetzanjo xjal lu' nche' aq'unan tu'j tja k'loj u'j, ojtzqi'n kyu'n alkyeqechajo u'j nche' yolin tib'aj tza'n tklonjtz kyoklen xjal, ex ojtzqi'n kyu'n tza'n che' aq'unajo aq'unb'il te xk'utz'ib' atqe tuj tja k'ub'l k'loj u'j. A kyaq'un xjaljo lu' tu'n kyojtzqinte alkyeqe u'j jaku' che' ajb'en kyejo k'loj xjal, ajtzan kyojtzqinte nex kypakb'an kyxolxjo xjal. Ajo aq'untl lu' ja nimxixjo jun chi' k'u'jb'ajil tajb'il ex junjo la'j kyxol qejo xjal.

Ilxix ti'j tu'n tkub' jyet jun matij ja tejo k'ub'il kyejo u'j tu'ntzan tten amb'il ja jaku' che' b'aja nuk'et kyu'njo xjal nche' aq'unan tuj. Ilxix ti'j tu'n tten junjo ja jaku' che' b'aja nuk'eta u'j extzan ilti'j tu'n tten junjo xk'utz'ib', ajo k'ajb'el te aq'unal tuj ja k'ub'il k'loj u'j ex tejo nejinilj. Aqejo u'j ilti'j tu'n kytan tuj ja k'ub'il k'loj u'j lu', qajlo ikxqejo tza'njo taq'un k'loj xjal, tu'ntzan qaj tiku jun tajb'en loq'xwitlo at jun u'j te o'nb'il. Qajlo ilxi'x ti'j tu'n tok tuj tajlal kyu'nqe xjal qa b'anlo tu'n ttzaj kyjyo'njo u'j nche' yolin tib'ajchaq ti'xti'.

Tu'ntzan tpon b'ajijo tb'anil ja k'ub'l k'loj u'j, qajlo ilti'j tu'n tten junjo taq'unb'il xk'utz'ib' ajo ojql jyon u'j, extzan mya'xix kyuw taq'unajtz, extzan junjo tu'mel tu'n tojtzqinte ajo xjal kyaq'unal tuj ja k'ib'l k'loj u'j a'lixqejo ak'aj u'j lajo'n kyetz.

A kyaq'un aq'unaljo tuj ja k'ub'l k'loj u'j ajo tu'n txi' kyq'on kyejo xjal onil tu'n tklet kyoklen xjal txqan u'j tu'n tajb'en kye b'inchab'il te kyaq'un tujxi jun tu'mel, extzan tu'n tajb'en kye q'ob'il kynab'l ex jun o'nb'il kye. Ajo ja lu' nimin extzan at tpwaq nim tu'n tb'ant taq'unan extzan tu'n ttenjo tb'anil u'j tuj, qu'n ajo ja'lin a'lixqejo aq'untl te klob'il kyoklen xjal atz noka tujx tu'mel qa nim u'j tojtzqi'n. Tuj jun k'loj xjal maskelo noq junjo ja te k'ubl k'loj u'j ex maske lo qa naq junjo xjal naq'unan tuj jaku' b'ant jun taq'un tb'anilxix qa nim u'j tuj extzan qa ojtzqi'n tu'n aq'unal. At maj aqejo xjal lu' nche' okten oksalte kyk'ujjo xjal nche' aq'una tuj k'loj xjal tu'ntzan tok kyka'yin qa axix aq'untljo ilti'j tu'n txi' b'inchet moqa junxi'tljo nxi' b'inchet.

Nxi' pakb'etjo kyoklen xjal: Nxi' yek'iul kyeqejo xjal matxi' che' kub' tz'aq twitz yajb'il tu'n tajb'enjo bideyos kye tu'ntzan kyojtzqite txqantl xjal titi'jo matxi b'ajkye.

Ajo k'loj xjal a kyb'ijo Caja Negra te tnam te Hungría ex Rumania.

Aqejo xjal kolil ti'j kyoklen xjal nkub' kyximi'n tza'ntten tu'n tponjo kypakab' tuj kywi' xjal, qu'n ajo ja'lin, ja at nim txqan ti'xti' najb'en tu'n tponjo jun pakab' kye xjal, nku'jo telbisyon moqa bideyo qajlo ilxix ti'j tu'n tajb'en kye tu'ntzan kyojtzqinte xjaljo kyaq'un.

Ajo jun k'loj xjal a kyb'ijo Fundación Caja Negra (BBF) atz nche' aq'unana tuj kab'e matij tnam a kyb'ijo Hungría ex Rumania. Atzan kyaq'unjo tu'n ttx'ixpetjo kyxim xjal kyij qejo jun k'loj xjal a kyb'ijo roma. Aqetzanjo k'loj xjal lu' nche' ok ten yek'ilte kyejo ajroma tu'ntzan aqe'x che' kub' b'inchantejo kyka'yb'il tuj telebisyon. Ajo BBF nkub' aq'unante kyuk'il, nxi' tyek'in kye tzan tb'inchanjtz jun ka'yb'il tuj telebisyon.

Extzan a nnyonte telebisyon ja nexa yek'ita. Juntl taq'un ajo tu'n tokten ka'yilte qa nb'aj tx'ixpetilejo yek'b'il kyxolqejo canal te telebisyon.

Atxi'x tuj ab'q'i te 1997 ajo BBF matxi' tz'aq'unanxi kyuk'il 150 ajroma tuj kab'lajuj tnam tejo Hungria ex Rumania, tu'ntzan tex pakb'et tuj kanal te telebisyon tichaqti' nb'aji tuj tnam lu'. Ajo BBF nxi' qaninte amb'il kyejo kanal extzan ax njaw jyonkyejo xjal che b'ajb'el b'inchante ka'yb'il, jwe' kyb'ajo xjal extzan junjunchaq te junjun k'loj xjal. Tnejilxi'x nche' b'aj kyb'u'yinjo jwe' xjal tu'ntzan kyojtzqinte kyib' extzan tu'n ttzaj kyq'uma'njo titi' kyxim ajo ky'elix tuj yekb'il kye xjal. Yajxi'tzuntl nxi' yek'it kye tza'n tu'n tkub' b'inchet junjo programa te telebisyon kye extzan nxi' q'et amb'il kye tu'n kyxi' qanil kynab'il kye txqantl xjal.

Tutzan mankb'il toxi'n q'ij nche' ok q'et b'inchal te junjo program te telebisyon tu'ntzan txi' ka'yit qa ma kyej xnaq'tzab'il tuj kywi'. Atzanjo BBF nxi' q'ontejo kyaq'unb'il tza'nqejo kamara, xob'lyol ex txqantl. Tu'ntzan tjapin b'aj la aqejo xjal lu' nche' kub' b'inchante programa te telebisyon ajo k'elix kyyek'i'n kye kyxjal, atzanjo BBF nxi' jyonte kanal te telebisyon ja k'elixa pakb'eta. Waqaq xjaw noktenjo BBF onilkye tu'n tb'antijo kyaq'un ex tu'n tb'aj kytx'ixpunjo programs kyxolx.

Nimqejo tb'a'nq'ob' lu' matxi' che' el. Atqe junjun k'loj q'achq'alok nex kypakb'anjo kyprograma, aqetzan txqantl ma che' ok ten grabaril tejo ti'xtichaq nb'aji tuj kytanam moqa tuj k'loj xjal ja te'qekxa.

Noqxtzan tu'n tpaj tb'anilxixjo aq'untl lu' ajo BBF matxi' txi' ttzyu'n juntljo taq'un tu'n kyxi' xnaq'tzetjo ku'xin ajroma kyajb'il tu'n telxix b'anjo taq'unanjtz programas te telebisyon kyu'n.

Ajo taq'un BBF matxi' tz'onin tu'n ttx'ixpuj kyxim txqantl xjal kyi'jo tal nech k'loj xjal extzan matxi' tz'onin tu'n tku'b' najjo a i'kjtib'il attaq kyi'j xjal lu'. Tujchaq tnam te Hungria ex Rumania aqejo nuch k'loj xjal ajroma ik'inqe extzan a'lixjo nach at kyi'j nku'j nkub' e'win. Aqetzanjo xjal ajroma mikxa' amb'iljo nxi' q'onkye tu'n kyokx tuj jaxnaq'tzab'il, tu'n kyxi' tuj tja q'a'nb'il ex tu'n kyxi' qanil kawb'il ikyjo tzan kyejo txqantl xjal, qu'mtzan ajo aq'untl lajo'n tu'n BBF matxi' tz'ajb'en te jun ak'aj b'e ja nkub'a kylajinajo ajroma ajo kychwinqlal extzan nxi' tq'o'n amb'il kye tu'n tel kypakb'a'n jo kychwinqla tuj jun telebisyon tu'ntzan kyojtzqintetlo txqantl xjal. Achaqtzan amb'il lu' najb'en tu'n tjaw b'inchet junjo tchwinqlal matij tnam tujxix jun kye kytenjo a'lixchaq k'loj xjal nche' najan, extzan nonin tu'n kyklontejo kyoklen xjal.

Nkub' tz'ib'it a'lixjo kychwinqlal xjal ma che' kub' yaji'n: noqx tu'njo nkub' b'inchet junjo k'loj xjal xnaq'tzankib' tu'ntzan kyonin tu'n tkub' tz'ib' ex tu'n kyonin kyi'j xjal matzi' che' kub' yaji'n.

Ajo Unidad Independiente Médica-legal, te Kenya

At junjo k'loj xjal te Kenia b'u'yin kyib'0 kyuk'il txqan q'anil ex ojtzqil kawb'il nche' aq'unan tu'n tex pakb'etjo yajtib'il matxi' tz'ok kyi'j xjal kyu'nqejo nejenel ex kyu'nqejo kawil extzan tu'n txi' nimsetjo kyojtzqib'il xjal tib'ajo qa mya b'ango nche kub' yajlit xjal. Ajo Unidad Independiente Médica-Legal (IMLU) junjo k'loj xjal mya tuk'il matij kawil, b'inha'n tib' kyunjo txqan xjal q'anil ex ojtzqil kawb'il nche' aq'una tu'n kyonitjo xjal, aqejo am che' kub' tz'aq tuj yajb'il. Ajo o'nb'il lu' ti'xti'chaq tza'njo qa at jun xjal ma kyim qatzan qa at nach ti'j nche' jatz iq'it jun majtl extzan nche'x onitjo xjal ma che' kub' tz'aq tuj yajb'il, tu'ntzan kytzyetjo yajil ex tu'n kyxi' tuj kars, moqa tu'n kyok q'anitjo xjal qa at kyk'ixb'len.

Ajo IMLU kub' tb'inha'n junjo k'loj xjal tu'n txi' kyjyo'njo tu'mel tb'inchanjtz juntljo k'loj xjal aq'unal tib'aj tkлонjtz kyoklen xjal tuj Asociación Médica Keniana, ex kyxoljo ojtzqil kawb'il tu'ntzan tkub' b'ajijo yajb'il. Atzanj tb'aj b'antijo k'loj lu' ajo IMLU ok ten q'olte xnaq'tzab'il kye tu'ntzan tkuwixjo kyaq'un tib'aj tb'anil kychwinqlal xjal ex tib'aj tkлонjtz kyoklen xjal aqejo nche' aq'unan tib'aj yajb'il. Aqejo xnaq'tzab'il lu' nxi' b'inchet tujilechaq junjun tnam te matij tnam te Kenya, extzan nxi' aq'unet tuj kars, kyuk'il ku'xin, kyuk'il ajkawil ex qejo nejinilj, tu'ntzan kyojtzqintechaq tu'mel yajtib'il at.

Ajo IMLU naq'unan kyuw tu'ntzan tpon kaninjo t-xnaq'tzab'il kyi'j qejo xjal matxi' che' ok tz'aqi twitz yajb'il, qu'mtzan nb'aj toni'n tib' kyuk'ejo okslal, ojtzqil kawb'il, q'anil ex nejinilj te junjun tnam te Kenya. Junjo taq'un nxi' tb'inha'n ajo qa at jun xjal tajb'il jun tb'anil kawb'il extzan qa at jun twnaqil ma'taq kub' b'yo'n qatzan qa at ch'i'n ilti'j tu'n txi' ka'yin, nxi' jyet tu'mel tu'n tjatz lket jun majtl extzan tu'n txi' ka'yit titi' xkyima.

Noktente IMLU onilkyejo xjal tu'n txi' kyqani'n pwaq te chojb'ilte mya b'a'n qa ma tz'el yal qa ajo jun xjal ma kyim tu'n yajb'ente. Qa at jun xjal tal meb'a extzan qa mixti' chojb'ilte twi' tk'u'j jun lisensyad tu'n ajo IMLU njoynte junjo lisensyad te onilte noqx kukx. A t-xim IMLUjo a tu'n kyxi' onitjo xjal tu'n kyxi' b'ajsaltejo yajb'il extzan tu'n tel kypakb'aljo xjal yajilqe extzan tu'n txi' tz'e'yset kywitz.

Noqxtzan tu'n tpajo a tajb'il IMLUjo tu'n tojtzqinjtzjo yajb'il at tuj Kenya, nimqejo txqan yajb'il matxi' che pon tuj jakawb'il, tu'ntzan tetz junjo kkastiy b'inchal extzan tu'mix che' kub'a yajitajo xjal nche' tzyet tuj q'oj. Exqetzanjo nejinilj tuj junjun kars matxi txi' kytx'ixpunjo txqan kykastiy pres nkub' kyq'o'n qu'n aj tpon jun xjal tuj kars, nche' ok ten yajlilte. Atxi'xtzan tej tok jun ak'aj matij kawil tuj ab'q'i te 2002 matxi' che' ch'iyijo kyajlal taq'unal ajkawil ma che' aq'wi kyuk'il IMLU tu'nwittzulo txi' kyaq'una'nkye ajo tkolinjtz kyoklen xjal ex tu'mix che' oka tz'aaq twitz yajb'il.

Tu'ntzunjo aq'until lu' tib'aj tza'n tu'n tbajkub' tz'ib'it yajb'il matxi' tz'ok kyi'j xjal extzan tu'n tkub' naj, ajo IMLU matxi' tz'onin tu'n kyximin nejinilj te Kenya tib'aj yajb'il kyi'j xjal extzan tu'n txi' kyjyo'n junjo tu'mel tu'n tkub' naj. Extzanjo k'loj xjal lu' naq'un kyuk'iljo q'anil ex ojtzqil kawb'il tu'n txi' pakb'etjo kawb'il at tib'ajo yajb'il tu'ntzan tpon tqanil jaxja.

Ajo aq'untl nim matxi' tzik'a tuj, qu'n nimjo kykej xjal ntzaj tujchaq kojib'il najcha te'ya attzan maj ajo IMLU mixti' nxkye tu'n txi' aq'unet, qu'n mixti' nche' kaninjo taq'unal, tzanjo tuj tnam te Nairobi, qu'mtzan nche' b'isinjo xjal qu'n chab'a teljo taq'unanjtz kyb'ajsab'il. Tujtzan tu'mil lu' ajo IMLU nxi' tqani'n kyonb'il txqantl k'loj xjal ax nkyaq'uanjo tu'ntzan kytzaj o'nin.

A'lixtzanjo tpakb'alil nex lu' najb'en tu'n tex pakb'etjo kyb'inchb'en yajil extzan tu'mix kub'a kyq'eb'ina kyib' tuj tb'eyil b'inchanjtz aq'untl extzan tu'n kyb'ajsetjo polisiy.

Aqjo twitz e tb'ib'il kyoklen xjal: nxi' yek'it kyejo ONGs tu'ntzan tajb'enjo bideyos kye tu'n tkletjo kyoklen xjal.

Testigo, EEUU

Ajo jun k'loj xjal a kyb'ijo TESTIGO, naq'una kyuk'e k'loj xjal twitz tkyaqil tx'otx' tu'ntzan tajb'enjo bideyos kye te junjo kyaq'unb'il. Atzun kyximjo ajo qa at jun tstiyil jaku b'ant tkayit ikya tza'n qe bideyos mas nim toklen ke twitz naqx jun yol moqa tx'olb'ab'il. Aqejo tbideyos TESTIGO, matxi' che' ajb'enxi te:

- Nku'j jun tstiyil tuj jun b'ajsab'il.
- Tu'n tb'aj ka'yit qa axjo yajtib'il nb'ajset.
- Tu'n tajb'en te o'nb'iltejo kytx'olb'ab'il k'loj xjal techaq junjuntl tnam aqejo nche' onin tu'ntzan ajo tyol matij kawil tib'ajo taq'un kolb'il kyoklen xjal aj tex tpakb'an tu'n tex tq'uma'n ajo axix mya naqwit kyjawil chan.
- Tu'n tajb'en te q'ob'l kynab'l xnaq'tzal ex tu'n tyukitjo ajo te'qek b'inchalte.
- Tu'n tajb'en kyejo q'umal tpakb'alil tuj telebisyon.
- Tu'n txi' onitjo xnaq'tzab'il tk'lonjtz kyoklen xjal tuj chemxin te xk'utz'ib'.
- Tu'n tajb'en kyeqejo b'inchal ka'yb'il te telebisyon twitzile tx'otx'.

Ajo k'loj xjal lu' atz jawa anq'ina tuj tnan te Nueva York tuj ab'q'i te 1992, ajo TESTIGO matxi' b'aj tb'ayi'n tib' kyuk'il 150 k'lojtl xjal tuj 50 matij tnam tu'ntzan txi kyaq'una junx ajo aq'unt tib'aj "limpieza social" ch kyejo k'wal nche' najan tuj kay atz sentromerika ex qeje xu'j e' txin yajli'nqe maqa chq'o'nqek tu'n kyok te suybitz tuj q'oj nok tuj tnam te Sierra Leona. Ajo aq'untl lu' ex nxi' b'inchet kyuk'il qe k'wal nche' ok chq'o'n aq'unal atz EEUU ex nxi' b'inchet kyuk'il xjal ik'inqe tuj tna te Burma.

Ajo TESTIGO ljo'n junjo taq'un tu'n xkyuwsetjo kyaq'un xjal tib'aj tb'inchanjtzjo bideyos tujxix tu'mil extzan nxi' tjyo'njo amb'il kyejo xjal lu' tu'n tkub' kyyek'injo kyaq'un, tu'ntzan tok kyka'yin qa tb'anilxixjo nkub' kyu'n mya' mixti'xwit jun toklen. Noqa ma b'aj kychmo'n kyib'jo xjal lu' ajo TESTIGO nxi' q'ontejo kyaq'unab'il te b'inchb'ilkye bideyos extzan nche' t-xnaq'tza'n tza'n tu'n tb'ant taq'unanjtzjo aqejo kamara ex tzan tb'inchanjtz bideyos. Nokten tx'olb'alte techaq junjun k'loj xjal, titi'xixjo kyxelchaq taq'una'n junjun tu'ntzan ajo aq'untl lu' tz'ok te tb'anilxix extzan nimjo toklen.

Ajtzan tb'aj b'inchetjo tnejil aq'untl lu', ajo TESTIGO nkub' taq'unan junjo bideyo kyuk'iljo txqantl xjal tu'ntzan txi' b'inchet jun ajo nex yek'it tuj telebisyon, extzan nkub' ximit tza'ntten aj tex pakb'et ex tza'ntten aj tjaw jyet el qe k'elixa yek'ita, maqa el qwitz

kb'ela yek'ita tuj tnejil maj. A'lixjo lu' qajlo jaku' kub' yek'it kywitz jun k'lojo xjal nimaq kyoklen, moqa nche' aq'unan tib'aj tklonjtz kyoklen xjal moqa b'inchalte kawb'il. Nimqejo ajo tilb'ila matxi' che' b'uyit kyu'n xjal atz k'u'nqeya tuj TESTIGO, a'lixqetzanjo tilb'il lu' maqa bideyos b'inchal'netl noqx te'ku tu'ntzan alkye tajb'il tu'n tajb'en ex nxi' majinet te.

Kanli twitzjo TESTIGO qa ma tz'ajb'enjo jun kamara tu'n tkub' b'inchetjo jun bideyos qajlo jaku' tz'ajb'en kye juntljo k'loj xjal kyajb'il tu'n tok kyb'inchal' jun mya b'an ti'j xjal kolil ti'j kyojlen xjal, qu'mtzan axjo TESTIGO nxi' tqani'n tna'b'l kyejo txqantl xjal ojtxi' nche' aq'una tib'aj lu' tu'ntzan ttzaj kyq'u'ma'n tza'n tu'n tmyet twitzjo lu'. Junjo tu'mil inxix noq tq'o'njo TESTIGO tuj tajla qajlo ajo qa ilti'j tu'n tok qe tk'u'jo xjal nkub' grabarit ti'j xjal ngrabarin tu'ntzan tojtzqinte titi' jaku' tz'oka n mya b'a'n te.

Aqejo bideyos jaku' che' ajb'en tu'n tmyet twitzjo yajb'il.

TESTIGO EEUU

Ajo kyklen xjal mya'xix b'anjo kynab'l. Paraguay.

Atqe junjun k'lojo xjal nche' aq'una tuj b'yjtib'il tuk'e TESTIGO extzan nimqejo txqan bideyos matxi' bajxi' kyb'u'yin extzan matxi' tz'ajb'enxi kye tujchaq b'ampin tu'mel. Junjo tu'mel matxi' txi'yaxix aq'uneta tbideyo TESTIGO atz tuk'iljo Derechos Internacional de la Discapacidad Mental (MDRI) tu'ntzan tb'aj b'uyit a'lixjo tza'n nche' najanaqejo xjal mya'xix b'a'n kynab'l tuj junjo spital kye lok tuj tnam te Paraguay.

Aqejo Julio tuk'il Jorge kab'ejo ku'xin e' kub' tzyu'n kyuk'il 458 til xjal e' okxtzan jpu'n tujchaq junjun tal nuch ja, e' okx xhalb'a'n extzan mixti'xte ch'in ja jaku' che'xa tz'alil. Atz tuj tal nuch ja ja e' okxa jpu'na o'kxix tkub' juptzaj te tuj tu'n ttzuwil tz'a'lj ex ttzuwil txaj, sb'okinkile te twitz tapi tu'n txaj. Tujchaq kakab' q'iji'n e' etz q'in kyaje hor tuj jun twi' pe'n ja ta'ya txqan tz'is extzan tmet pa'nqe.

Tuj xjaq te Diciembre te ab'q'i te 2003 ajo MDRI xi' tqanin junjo txjel te Comisión Inter Americana te Derechos Humanos (CIADH) twitz Estados Americanos (oEA) tu'ntzan ajo CIADH tok te klol te kyoklen ku'xin lu' extzan qetlojo txqantl xjal jpu'nqek tuj spital kye mya'xix b'a'n kynab'l.

Junx tuk'iljo txqan u'j tz'ib'anqekub', ajo MDRI tuk'iljo TESTIGO xi' kyq'o'n junjo bideyo elni kyb'inchal' tu'ntzan tajb'en te tx'lb'ab'iltejo tza'n ttenqejo txqan kawb'il ti'j klob'il kyoklen xjal tziyi'nx tu'n tnam te Paraguay. Ajo lu' kub' yek'it tu'ntzan kyojtzqintejo nejinilj te kawil ex te spital qa aqejo xjal lu' ilxix ti'j tu'n tkletjo kychwinqlal. Tujtzanjo bideyo lu' ex kub' yek'it jachaqa mixti' nxa'ya taq'unana Paraguay ajo tklonjtz kyoklen xjal, ajb'enjo lu' tu'n tkub' yek'il tilb'ilal tza'njo te'qeka xjal tuj yajb'il.

Nimjo b'ajtzaj tx'uyj noqx tu'n tpajo lu', tujtzan tnejil maj ajo CIADH ex tpakpa'n txqanjo kawb'il tib'aj tza'ntten aj tkletjo kyoklen xjal extza'n tten aj tkletjo kychwinqlal xjal jpu'nqekx tujchaq junjun spital kyejo xjal mya' b'a'n kynab'l. Ajo lu' junjo yek'b'il ja' jaku' tz'ajb'en tu'n tkub' yek'il tujchaq junjuntl tnam. Ti'jxi'tzuntljo lu' ajo MDRI tuk'il

TESTIGO ex kychik'b'ango lu' kye xjal tuj internet extzan e' onin tuk'jo jun pakb'al tqanil ajo CNN tu'ntzan tex pakb'et jun tal u'j tuj kyol mos. Xt'anjku te' matij kawil te tnam tuk'e nejnilj te ka'yil kychwinqlal xjal ka'yiltejo spital lu' extzan ex xla'jinjo ajo nejnilj te spital ja ta'yataq mya b'a'n lu'.

Noqxtzan tu'n tpajo bideyo ex pakb'et kyu'njo MDI ex TESTIGO tzaj junjo xpichb'il ti'jchaq tza'n te'ya txqantl spital ax kyaq'unjo lu', tu'n kyok kyka'yin qejo xjal mya'xix b'a'n kynab'. Ex e' oninjo pakb'al b'inchb'en tu'n txi' b'inchetjo jun tx'ixpub'il te tza'n nche' senjtzajo xjal lu' tujchaq junjun matij tnam.

Ajo ja'lin masketzulo lajo'nx tb'inchanjtzjo jun tal tb'anil ti'j ja ja jpu'nqekxa Julio ex Jorge mixti' jpu'nqekxtil junx, txqan kyb'aj extzan attl kytz'alb'il ex nel tx'ixpu'njo kyi'j, extzan at junjo ka'yil yab'il at ka'yilkye aj tb'aj q'ij. Ajo nejnil te q'anil te tnam te Paraguay nonin ja'lin tuk'e Organización Pan Americano de Salud tu'ntzan txi' b'inchet junjo aq'until te kolb'il kyejo xjal mya'xix b'a'n kyxim.

A'lixjo taq'un MDRI ex TESTIGO nimjo tb'a'nq'ob' matxi' tz'el, noqxtzan ajo qajlo ilti'j tu'n txi' nimset ex tu'n tkuwset qu'n nimjo mya b'a'n na'mx tkub' b'aji, qu'mtzan qajlo nimjo aq'until na'mx txi' b'inchet extzan nkyej q'et tuj kyq'ob'qejo xjal kolil ti'j kyoklen xjal tu'ntzan txi' kylajo'n extzan tu'n kyokten onilte tb'inchanjtz bideyos aqejo nche' ajb'en te yek'b'ilte jun kyyajintzjo xjal mya'xix b'a'n kynab'l.

Qajtzulo ajo aq'until lu' nimjo toklen bideyo matxi' tz'ok tq'o'n tu'n tkub' chik'b'etjo junjun yajb'il nok ti'j kyoklen xjal, atqe junjuntljo k'loj xjal nche' aq'unan tuk'il TESTIGO matxi' tz'ajb'en bideyo kyu'n mya tu'n tkub' yek'itjo mya b'a'n si no ke tu'n ttzaj kyla'jinqejo xjal matxi' che ok twitzjo yajb'il, titi' matxi' che' ik'a moqa tza'n matxi kub'a kychwinqlina yajb'il. Nimtzan junjo kyb'anq'ob' bideyos lu' qu'n nche' ajb'en tuj aq'unt te q'ob'l kynab'l xjal tza'ntten tu'n kyaq'una tib'aj klob'l kyoklen.

NXI' TX'IXPET KYXIM XJAL

Junjo tnejilxix aq'untl tu'n txi' b'inchet kyuk'il xjal tib'ajo kyoklen xjal, ajo tu'n ttx'ixpet kynab'l, kykyaqil xjal, atzanjo lu' ok k'onil tu'n tkub' b'inchet junjo tnam ja axixtaj nok tq'o'njo toklen xjal tujxix tu'mel. Qa aqjo xjal mixti'x kyojtzqi'njo alkyeqechaqjo kyoklen qajlo jaku' naq kub' yo'n qa naq yajli'nqe kyu'njo kawil, moqa qaj jaku' no che' kub' maye tuj ttzi. Tuj k'loj u'j lu nkub' chik'b'et ja tza'n jaku' che'xa xnaq'tzetajo xjal tib'a tza'ntten aj kyojtzqintejo kyoklen ex tza'ntten aj kyojtzqintejo tza'n jaku' txa'ya tziyita tujchaq tchwinqlal junjun ex tuj kyokjb'il.

Qajlo axix ilti'j, a tu'n txi' yek'it kye xjal jaxix ja noka tajb'enjo kyokjlen e' xjalqe, extzan tixixti' nkolina ti'j tchwinqlal junjun. A jun xjal noqx tal at tjunilx qajlo jaku' kub' t-xima'n qa mixti'x toklen, qu'n qajlo mixti' ojtzqi'n tu'n alkyeqechaqjo kawb'il nche' kolin ti'j noqx tu'n tpajo xjal moqa qa ojtzqi'n tu'n qaj jaku' kub' t-xima'n qa ajo lu' mixti'x nkolina ti'j. Extzan juntljo tu'mel qaj aqe xjal nche' najan tuj matij tnam ex b'a'n kychwinqlal qaj jaku' kub' kyxima'n qa ajo kyoklen xjal o'kx najb'en tujchaq tal tnam najchaq ex meb'aqe.

Ajo xnaq'tzab'il kawb'il tujchaq kojb'il: nxi' xnaq'tzet kyejo xjal tujchaq junjun kojb'il alkyeqechaqjo kyoklen extzan nxi' q'et kynab'l tu'n kyjyonte jun xjal ojtzqi'n kawb'il tu'n, tu'ntzan tkolin kyi'j.

Ajo Fundación Thongbal Thongpao, Tailandia

Tujchaq kokb'il najchaq te'ya, moqa pa'mil kyib' kyi'j txqntl k'loj xjal, qajlo ajo mixti' ojtzqi'n kyoklen kyu'n jaku' tz'ajb'en te yajb'il kye moqa te jun maqb'il tu'mix kub'a kychwinqlina' kyoklen. At junjo k'loj xjal tuj tnam te Tailandia najb'enjo xnaq'tzb'il kye exjo yek'b'il tu'ntzan kyxnaq'tzetjo xjal tib'aj tza'n tu'n kyokten b'ajsal qa at mya yajb'il kyoklen nok. Atzunjo lu' najb'en tu'n kyojtzqinte xjal alkyeqechaqjo kyoklen extzan tu'n tok kyq'o'n kwent ti'j ja yajli'nqeya.

Ajo Fundación Thongbal Thonhpao (TTF) te Tailandia at junjo taq'un lajo'n, atzunjo lu' ajo tu'n tonin oyaj kyuk'il xjal aqejo atqe tuj yajb'il kyoklen extzan nche'x tt-xnaq'tzan tu'n kyojtzqinte alkyeqechaqjo kyokle at tuj kawb'il. Nimqejo xjal tuj tnam te Tailandia e' jaw q'inimax tujchaq ab'q'i te 1990 aqetzan txqant e' kub' meb'axix. Aqejo e' jaw q'inimax atz nche'najana tuj tmij tnam, aqetzanjo e' kub' meb'ayix aqejo xjal nche' najan tujchaq kojb'il najchaq, tu'ntzun tpajo lu' matxi' che' kyej ti'jxi kawb'il matxi' che' b'ant tuj tnam te Tailandia. Atzanjo lu' najb'en tu'n kyokub' yaji'n ex tu'mix tz'oka kyoklen kyu'nqejo nejini'j exqe manjinil pwaq.

Ajo jun xnaq'tzab'il a tb'ijo "Kawb'il kye tnam" atz nxa'ya yek'ita tu'n TFF kyeqejo ajxnaq'tzal, xnaq'tzanjtz exqejo wi'xin techaq junjun kojb'il, ex kyeqejo xinaq ex xu'j. Aqetzanjo taq'unal TFF jun k'loj xjal ojtzqil kawb'il, nche'x q'olte xnaq'tzab'il oyaj kyeqejo xjal moqa kojb'il nche' tzaj qaninte, moqa atqe tuj jun yajb'il te kyoklen. Kab'e q'ijjo xnaq'tzab'il nok kyu'n kyxol xjal extzan naq o'kxjo tuj sabl ex domink. Tujtzan kab'e q'ij lu' nkub' kyaq'unanjo a'lixjo tz'ib'ankux tuj ttxu kawb'il, tuj kawb'il ti'j kyoklen xjal, tib'aj kawb'il ti'j mjeb'len, exjo kawb'il ti'j tq'onjtz pwaq te tx'ex, tib'aj

kawb'il kolb'ilkye tuj kyaq'un e' txqantl. Extzan nkub' kyb' incha'n jun yek'b'il tza'n tu'n txi' kyb' incha'n qa ma che' pon jun q'ioj tu'j jun ja te kawb'il kanil kawb'il tib'aj kyoklen. Ajtzan tb'aj xnaq'tzab'il nxi' q'et junjo tal tujchaq junjun ja tz'ib'ankub'a tb'i xjal ex alkye xb'aj xnaqtzankye. Ti'jxitzun tal u'j lu' tz'ib'anqekub' toklen xjal qa ma tz'ok chan jun til: toklen xjal tu'n tkub' nume, tu'mix ti'xti txi' tq'uma'n, toklen xjal tib'aj tu'n tjyonte jun kolil ti'j, toklen xjal tu'n tojtzqinte titi'jo nok chan ti'j, toklen xjal tu'n tetz tzaqpi'n noqx tu'n mult. Extzan aj tba'ji xnaq'tzab'il njaw b'inchet jun k'loj xjal te jwe' mo wuq kyb'a tu'ntzan kyajb'en te ka'yilte qa mixti' jun yajb'il tuj kytanam moqa q'ol jun lajob'lte xnaq'tzab'il.

Ajo t-xnaq'tzab'il TFF junjo xnaq'tzab'il te chwinqlal extzan b'a'n tb' inchanjtz kyu'njo ajkojb'il extzan jaku tz'ajb'en kye te kolb'il kyib'. Ajo tal u'j nxi' q'et kye ja nimxix toklen, qu'n qajlo mya' o'kxjo tu'n tjaw tnimi'n tib' xjal si no ke ex tu'n tajb'en te tu'mix kub'a yajlina' tu'n jun yajil kyoklen xjal.

Ajo lu' jaku' tz'ajb'en tuj jun kojb'el te jaxja twitz tx'otx', moqa ja atqeya xjal mixti'x ch'i'n kyoklen twitz kawb'il. Ex ajo xnaq'tzab'il lu' nxi' tyek'in jun tb'eyil kye xjal tu'n kyxi' b'ajsal qa at jun xjal ma kub' yajlinkye. Junjo aq'untl ch'ima ikxjo lu' nxi' b'inchet atz Uganda.

Junjo yek'b'il njaw ttzaqpi'n kyxim xjal: Ajo yek'b'il najb'en tu'n tjaw kytzaqpi'n xjal kyxim extzan tu'n kyxi' xnaq'tzetjo xjal tib'aj alkyeqechaqjo kyoklen twitz kawb'il.

Ajo Recurso Africano para el Desarrollo Integral, Senegal

Junjo k'loj xjal atz tuj tnam te Senegal, nokte yek'ilte kye xjal tza'ntten tu'n kyojtzqinte kyoklen, may' noq o'kxjo tu'n tpaj najchaq nche' najana, sino ke ex tu'n tpaj tza'njo che' ximan.

Ajo Recurso Africano para el Desarrollo Integral (RADI) nokten q'ol xnaq'tzab'il kye xu'j tu'ntzan kyojtzqinte kyoklen ex tu'mix che' kub'a yajlina' tu'n kychmil, atzanjo xnaq'tzab'il lu' nxi' kyq'o'n tu'n junjo yek'b'il moqa nkub' kyyek' inchaq yajb'il nok kyij' qya kyu'n kychmil. Atzunjo yek'b'il lu' xjalqe ojtzqil kawb'il nche' q'onte, tu'ntzanjo xnaq'tzab'il lu' ajo RADI tajb'il tu'n tok kyq'onjo xu'j kwent ti'j ja nche' kub'a yajlina atz tuj tnam te Senegal.

Ajo yajb'il tok kyij' qya atz Senegal noqx tu'n tapaj ttzyujtib'il mya b'an nela tuj kywitz xjal qa ma kub' yolit qu'mtzan noq eqch maj at jun b'ajsab'il ti'j lu' kywitz kawil. Tujtzan tnam lu' aqejo 95% xjal a kyokslab'ljo a musulman; ajo okslab'l lu' chilo qa b'an junjun yajb'il nok kyij' qya tuj kyja, ajo RADI kub' tjyo'n junjo tu'mel ja xa'ya yek'ita kye xjal qa ajo ak'aj kawb'il tzqeku' tz'etz pakb'et at junju kyokle xu'j tku'x tuj. Atzunjo yek'b'il lu' matxi' tz'ajb'en te xnaq'tzab'il qu'n qu'n tuj tnam lu' nimqejo xjal mixti' nb'ant kyu'jin qu'mtzan tb'anil nela jo xnaq'tzab'il lu' tuj kywitz xjal. Noqxtzan tu'n tapjo lu' ajo RADI nok taq'un tu'jxix jun tu'mel ex tujxix jun tba'nil qu'n nkane tuj kywitz xjal extzan tuj ch'inaq xi' tt'ixpuj kynab'l xjal extzan xi' tkane tuj kywitz qa ilti'j tu'n kyjyon kolb'il kyoklen.

Jun tu'mel nxi' tb'inha'n RADI ajo nche' tzajti'n xjal b'inchalte lu' ojtzqi'nqe kyu'n xjal extzan nche' jaw kyjyo'n jte' xu'j kyxol ka'yil tu'n kyonin kyuk'il tu'n tkub' b'inetjto yek'b'il. Lajuj minut nkub' yek'it tza'n yajlinqeya xu'j tu'n kymil atz ja. Mixtzunti' npon kyb'ajsa'njo yek'b'il tu'ntzan kyponjo xjal ojtzqil kawb'il q'ol jun la'j kyejo xjal. Aqtzanjo xjal nche' okten xjelil tib'aj tza'n jaku tena kyu'n tu'n kyxi' b'ajsal junjo yajtib'il ti'j jun xu'j tja. Atzan onil nxi' tchik'b'an kyejo xjal tza'ntten tu'n tokjo kyb'ajsab'il tuj toklen ex tu'n tetz ju tkastiyjo b'inchal.

Kab'e tu'mel nxi' tb'inha'n RADI tu'n txi' t-xnaq'tzan kyoklen xjal, ajo yek'b'il, junjo tu'mel ojtzqi'n kyu'n xjal te Senegal, tkab' tu'mel xnaq'tzab'il ajo nkub' tuj *mbottayes* junjo b'uyjtib'il nok kyu'n xu'j extzan ja nche' pona kykyaqil, atzanjo lu' najb'en tu'n kyb'inte kykyaqil. Chitzan RADI qa nimqejo xjal nkanejo kyoklen tuj kywitz noqx tu'njo yek'b'il nkub' ex tu'njo b'uyjtib'il nok kyxol xu'j, extzan aqejo xu'j lu' nkub' kyla'ji'n kyja.

Nimqejo k'loj xjal matxi' txi'xi kyb'inha'njo yek'b'il lu', noqtzan ate ajo RADI nkub' tmojb'an tuk'e kawb'il qu'mtzan tb'anilxix nela. Juntljo tu'mel qu'm tb'anilxix taq'un RADI ajo qa nok tq'o'n tuj tajlal ajo b'uyjtib'il ja nche' pona xu'j kykyaqil. Ate jun yek'b'il tb'anilxix nela tuj kywitz xjal qu'n nok te kyka'yb'il, extzan najb'en tu'n tjaw kytzapi'n ajo titi' nkyxima'n masketzan ajo kywiqlal noqtzan ajo mixti' nxi' q'umet kyb'i.

Noq toklen kychwinlal xjal: Najb'enjo yek'b'il tu'n txi' xikb'et ajo kyoklen xjal ti'j kychwinqlal tuj kytanam ex tza'n che' najan.

Ajo Instituto de Derechos Humanos te Cairo, Egipto

Qajlo jaku' tz'el tuj kywitz xjal qa ajo kyoklen xjal junjo kawb'il q'ontz tu'n juntl tnam. Atzan ja'lin ok qojtzqi junjo kyaq'un jun k'loj xjal árabe tib'aj qa ajo kyoklen xjal junjo tu'mel xiklox ti'j kychwinqlal xjal.

Ajo Instituto de Derechos Humanos te Cairo (CIHRS) te Egipto najb'enjo b'inchb'il tu'n exjo u'jb'il tu'n txi' tyek'in kyejo xjal qa ajo kyoklen xjal xiklox ti'jo kychwinqlal k'loj xjal árabe. Qajlo nimqejo tnam te k'loj árabe tziyi'njo kawb'il ti'j kyoklen xjal kyu'n (DUDH) ex ajo nkyq'uma'n qa ajo k'loj kawb'il lu' junjo kyxim junxi'tl k'loj xjal.

Ajo CIHRS nimxchaq txqan tu'mel najb'en tu'n tu'n txi' tyek'in kyejo kyxjal qa ajo k'loj kawb'il ti'j kyoklen xjal at tlok' tujchaq kychwinqlal, tujchaq kyb'inchb'en. Qa at jun ka'yb'il ak'aj nche'x ttxko'nqejo nche' kub' b'inchante ka'yb'il tu'ntzan ttzaj kytx'olb'an tib'aj kyoklen xjal at tuj. Ajo k'loj xjal lu' nche' kub' laji'ntejo ka'yb'il exjo kyoklen xjal atzan tnejil k'lojo tuj tnam árabe.

Tu'ntzan tonitjo aq'until lu' ajo CIHRS nex tpakpa'n jun u'j tuj junjun xjaw a tb'ijo "Los Derechos Humanos en el Arte y la Literatura" intzan nkub' tla'jin tuj u'j lu' titi' taq'un kyoklen xjal tujchaq junjun u'j tz'ib'an moqa tuj jun ka'yb'il b'inha'n.

Noqx tu'njo k'loj xjal te b'inchal ka'yil exqejo u'j, matxi' b'ant txi' taq'unanjo CIHRS ajo xnaq'tzab'il ex tklonjtz kyoklen xjal, extzan matxi' tz'onin te junjo jq'olb'e kye txqantl xjal tu'ntzan txi' kyb'inha'ntl junjuntl aq'untl. At junjun maj ajo CIHRS njaw jyonte junjo tu'mel la'j tib'aj kyoklen xjal, ajtzan tjaw tjoyo'n intzan naq'witzu jyolkye ajo xjal jaku b'ant txi' aq'unante ja tb'anilxix.

Tu'ntzan aq'untl lu' ajo CIRHS matxi' tz'onin tu'n tkub' chik'b'etjo kyoklen xjal kywitzxjo txqant ajtnam atz Egipto ex tzan kyxoljo k'loj xjal árabe.

Ajo CIHRS najb'enjo ka'yb'il te telebisyo'n tu'n tu'ntzan tkub' tchik'b'an kywitz xjal qa ajo kyoklen xjal mya t-ximin junxi' k'lojtl tnam si no ke ajo lu'n xiklox kyi'jxjo xjal, extzan najb'en tu'n kykub' tenjo xjal ximil tib'aj ex tu'n ttx'ixpujjo kynab'l tib'aj kyojlen xjal.

Qajlo ajo tu'mel aq'untl lu' jaku' txi' tb'inha'n junjo tx'ixpujil tib' xim ja ojql moqa chab'ayinin, ex a jun t-ximjo a tu'n ttzaj kyka'yi'njo xjal a aq'untl tu'n tok kyq'o'n kywitz ti'j extzan tu'j kyok te aq'unalte. Juntljo tu'mel nximi'njo k'loj xjal ti'j lu' ajo qa ilti'j tu'n txi' b'inchetjo aq'untl lu' ja ilti'j tu'n kyoka tuj tajlal ajo la'j at kyxol xjal exqejo la'j tib'aj kychwinqlal, qajtzulo ajo lu' jaku' tz'onin tu'n kyqane xjal ti'j extzan tu'n kyokten onil ti'j tklonjtz kyoklen xjal.

Ex jaku' che' ajb'en te yek'b'il kyoklen xjal a'lixjo nb'aji kyxolxjo xjal lu', noqxwitlo tu'n tpon kanin aq'untl ja tajb'ila tu'n tpon, extzan tu'n tik' tuj kywi xjal titi'jo qajb'il tu'n txi' qyek'i'n. Ajo Instituto de La Hermanadad es Global (SIGI) junjo k'loj xjal te Canadá, nxi' tb'inha'n junjo taq'un te xnaq'tzab'il kyoklen xjal kyuk'e k'loj xu'j musulmanes, intzan nonin kyi'j xu'j lu' tu'ntzan kyojtzqinte kyoklen tujxjo kychwinqlal. Matxi' b'aj tb'inha'njo SIGI jun k'loj u'j jaku' tz'ajb'en kye qya jaxja te'ya, kyja, tuj kyaq'un ma qa nche' b'et. Aqejo k'loj u'j lu' najb'en kyejo qya tu'n kyximin tib'ajchaq alkyeqejo kyoklen xjal yajli'nqe moqa mixti' nche' tziyit, ex alkyeqejo kyoklen xjal nimxix kyoklen tuj tchwinqlal junjun, tja moqa tuj taq'un.

“Achaq junjun k'loj xjal nok kyq'o'njo toklen kawb'il, kyoklen xjal, tzaqpib'il extzan junxil extzan ajo nb'antchaq taq'unet tu'n junjun tujchaq tchwinqlal nonin tu'n tok toklenjo kyoklen xjal. Aqoye nqoxe' la'jil kyky'itzchaq xjal tky'itz kyxim, tky'itz kyanmi, tu'ntzan qojtzqinteye kyxim tib'aj kyoklen xjal”

Bahey El Din Asan, Instituto de Drechos Humanso de Cairo, Egipto.

Ilti'j tu'n tkane tuj qwitz tza'ntten qul tzalu' extzan alkye qb'e lajo'n: najb'entzunjo ajo ja xhe' najana qchman ojtxi' tu'ntzan tok toklenjo kyoklen xjal kyu'nxjo xjal ja'lin.

Najb'il kye ojtxi' ja. EEUU

Ajo jun la'j jaku' tzaj tna'n ajo jun ti'xti' ja nku'j matxi' kub' naj tuj qwitz. Ajo jun najb'il kyejo ojtxi' ja te tnam te Nueva York, najb'en te tza'ntoq kytenjo ja tnejil tu'ntzan kyojtzqinte xjal toklen extzan tu'n tok ch'i'njo kynab'il tib'aj tixiti'j kyoklen tuj jun aq'untl.

Tuj junjo ja nkub' t-xnik'cha'njo jun ja, ja ntz'seta toq i'jb'aj tnejil tuj ab'q'i te 1897, nche' b'aja kyb'u'yina jun k'loj xjal nche' q'ojin tib'ajjo kyoklen ajtz'isol, tu'ntzan tkub' kyla'jin tza'n kyxela jyeta tu'mel tu'n tkletjo kyoklen xjal nche' aq'unan tujchaq ja tz'isob'il lu', extzan tu'n tkub' kyxima'n tza'ntten tkub' b'aj yajb'il kye aq'unal lu'.

Atzuntz tzalu' nkub'a xnik'chetajo jun tal ja a tajlaljo #97 tuj b'e atb'ijo Calle del Huerto. Atzutzu tzalu' e' najana 7000 jo xjal e' tzajni tuj winqi'n junxi'chaq tnam tuj ab'q'i te 1863 ex 1935, extzan nkub' tla'ji'n ajo tza'n xhe' aq'inajo xjal lu' extzan tza'ntten xhe' kolin ti'j kychwinqla America. Tuj ab'q'i te 1897 aqe kab'e xjal a kyb'ijo Harris ex Jennie Levine aj Polonia qe, kub' kyb'inha'n junjo b'inchb'il ex k'a'yb'il i'jb'aj. Tujtzan ch'i'n tal tx'otx' ja jawa b'inha'na nuch ja, atz ela anq'ina tu'mel xim kyi'j ja ja nche' b'incheta i'jb'aj ja'lin. Ajo ja'lin atjo 400 ja b'inchal i'jb'aj atz tuj tnam te EEUU, tujtzan lu' nche' aq'unana 15,000 xjal te junxi'chaq tnam noq ma che' pon b'et aq'unal. Tujchaq tzan ja lu' nche' kub'a yajli'najo kyoklen aq'unal. Atzan ja'lin lajo'nxjo la'j tib'aj tza'n kytemb'ila tu'n tkub' najjo yajb'il lu' extzan tu'n kyxi tuj kars aqejo kyajawjo ja lu', ja nche' yajinjtzajo xjal.

Atzantz tuj ja ajo ja e' najana xjal Levines, nb'aja kyb'u'yina kyib'jo xjal kyajawil ja te b'inchab'il i'jb'aj tu'ntzan tb'aj kyla'jin tza'n kytemb'ila kyu'n tu'n tkub' najsetjo yajtib'il kyi'j aq'unal. Tujtzan tnejil matij b'uyjtib'il ok kyu'n tu'j ab'q'i te 2002, aqejo xjal lu' e'tzaj kytxko'njo xjal te Human Rights Watch, exqejo kynejinil aq'unal te b'inchal i'jb'aj ajo UNITE exqetzanjo Levi's ex Hielen Fisher, b'inchal i'jb'aj ex txqantl xjal. Atzanj tb'aj kyb'u'yin kyib' peni b'ajxa kyten extzan jutz e' b'aj kub'a qeya aqejo xjal lu' ja mixti'n kyab'il tu'n ttx'ixpetjo tchwinqlal aq'unal. Atzuntzu' tzalu' xa'ya la'jjina kye kykyaqil tza'n e' najana xjal lu', axtzu' tzalu' e' aq'unana e' b'inchana i'jb'aj ex atz e' anq'ina kyk'wal, tuj tal nuch ja.

Atzanjo tej tok chmob'il tzalu' ex ok juntljo matij chmob'il te jun q'ij kyu'nxjo xjal lu' tu'ntzan kyojtzqinte tza'n matxi' che' ik'ajo xjal aq'unal ti'j i'jb'aj ojtxi' extzan kub' ximit tza'ntten aj txi aq'unetjo tu'n tkub' naj yajb'il nok kyi'jo xjal lu' extzan tu'n txi' ka'yit titi' kyb'ajil kyi'j tujchaq ab'q'i xi' tul. Atxi'xtzan tuj ab'q'i te 2002, ajo k'loj xjal te museyo matxi' txi'xi kyb'inha'n txqantljo aq'untl ex matxi' b'aj kyb'u'yin kyib' kyuk'il txqantl tajaw ja b'inchal i'jb'aj.

Qajlo ilxix ti'j tu'n tjet junjo xjal ajo kyb'el ten la'jil kyuk'il xjal, junjo xjal ja xhtilin ttab'l extzan ja jaku' kub' ten yolil kyuk'il alkyeqe xjal, aqejo aq'unal ex aqejo q'ol aq'untl tu'ntzan tojtzqinte ttab'lchaq junjun extzan tu'n txi' nimjo aq'untl lu'.